Kiss J. László

Euróválság és intézményi hatalom: változások a német EU-politikában

Anomália és normalizálódás

A történelemben megszokottnak számít, hogy a legtöbb ország – különösen a nagyhatalmak – időről időre arra törekednek, hogy megőrizzék különleges nemzetközi státusukkal, kultúrájukkal és külpolitikai céljaikkal összefüggő kivételességüket, legyen szó a demokráciaterjesztés amerikai küldetéséről vagy éppen Franciaország különleges geopolitikai és geokulturális előnyeinek fenntartásáról. Ezzel éles ellentétben a második világháború utáni német politika számára nem volt fontosabb cél, mint olyan államnak lenni, mint a többi, minden kivételesség és anomália nélkül. Ám minden normalizálásra tett erőfeszítés és annak sikerei ellenére is, a második világháború és számos tekintetben az új feltételekhez való sikeres alkalmazkodás következményeként, Németország a többi államhoz viszonyítva mindig egyfajta anomáliának minősült. A „német anomália" hosszú időre beépült a nemzetközi politikába és a megosztott ország államiságába, sőt azoknak stabilizáló elemévé vált. Paradox módon a „normalizálókkal" szemben a német külpolitikát meghatározó „civilhatalom" (Zivilmacht) koncepciója is egyfajta „fordított anomáliának" tekinthető, mivel képviselői azt hangsúlyozták, hogy nem Németországnak kell a többi országhoz hasonlóvá válnia, hanem fordítva, a többi országnak kell követnie a német példát. Ennek értelmében Németország mint követendő példa a hatalomnak új típusát, a „civilhatalmat" testesíti meg, amely a multilateralizmus követését önérdekei fölé helyezi, és amelyet a gazdasági hatalomra való koncentrálás, a katonai erőnek csupán reziduális eszközként történő felhasználása, továbbá a szupranacionális európai és a nemzetközi intézmények fejlesztésére irányuló állandó törekvés jellemez.[1] Ennek a külpolitikának a jegyében a német magatartás középpontjában a nemzetközi kormányzás sokoldalú hálózatainak az építése, a szenvedélyes pacifizmus és az önkorlátozás, továbbá az európai egyesülés ügye melletti megkérdőjelezhetetlen kiállás állt. Szoros értelemben az 1949 és 1989 közötti negyven év a „német anomália" kivételes történelmi időszaka volt, jóllehet ebben az időszakban a „normalitás" és „normalizálódás" fogalmainak és diskurzusainak is megvolt a saját történelmük.

A „német anomália" a Szövetségi Köztársaság kialakulásával együtt járó azon különleges feltételeket jelenti, amelyek hosszú időre meghatározták – és számos vonatkozásban ma is meghatározzák – a bel- és külpolitika, valamint az Európa-politika természetét és működését. A „német anomália" meghatározó eleme az a tény, hogy a Szövetségi Köztársaság szoros szimbiózisban fejlődött az európai integrációval, és minden más tagállamtól eltérően a leginkább európai Európa-politika képviselőjévé válhatott. A „legjobb európainak lenni", a „normatív európaiság" mélyen beépült a második világháború utáni német politikai kultúrába. Ezt tükrözte a német politikai elitet és társadalmat is magában foglaló „megengedő konszenzus", amely az integráció teljes és fenntartás nélküli támogatásával volt egyenlő. Ennek a konszenzusnak az is a része volt, hogy a szociális partnerséget és hatékonyságot, valamint az exportvezérelt gazdasági növekedést egyesítő német kapitalizmus modellje összeegyeztethető volt az

[1] Hanns W. Maull: „Germany and Japan: The New Civilian Powers". *Foreign Affairs,* Vol. 59. No. 5. (1990). 92–93. o.

európai integrációval. Ebben a folyamatban a német érdekek közvetlenül európai érdekek voltak, ahogy az 1980-as években Genscher egykori külügyminiszter látszólagos paradoxonként, ám valódi kétértelműségként ennek kifejezést is adott: „külpolitikánk minél nemzetibb, annál európaibb."[2] Más szavakkal ez azt is magában foglalta, hogy ami Európának jó, jó a Szövetségi Köztársaságnak is, és vice versa.

Európa a Szövetségi Köztársaság számára nem csupán cél, hanem eszköz is volt arra, hogy megszabaduljon kompromittált nemzeti érdekeitől és múltjától, és ilyen módon megosztott államként, tehát nemzetállam nélkül csatlakozzon az európai egyesülés folyamatához. A kompromittálódott nemzeti érdek és a hiányzó nemzet helyére az „európai póthaza", a kozmopolita „kereskedelmi állam", a nemzet nélküli államrezon, valamint a „posztnacionális állam" koncepciója lépett. Ez utóbbi a szükségből erényt kovácsolva azt sugallta, hogy a nemzeti egység (nemzetállam) nélküli bonni köztársaság az európai tagállamok közül „elsőként" az európai „föderális állam" felé vezető úton a „nemzetállam utáni" fejlődési szakaszba lépett. A nemzeti érdek fogalmát az „alkotmánypatriotizmus" meglehetősen homályos fogalma váltotta fel, amely a német társadalomnak a demokratikus intézményekkel való nagyfokú azonosulását volt hivatva jelölni. A „nemzet" sikeres helyettesítése oda vezetett, hogy 1985-ben Alfred Grosser, a német történelem nagy ismerője joggal állapíthatta meg, hogy az NSZK az EK egyetlen olyan tagállama, amely sem nem nemzet, sem nem szuverén tagállam, csupán egy nemzet része, amelynek még fennálló egysége a négy nagyhatalom kezében van.[3]

Ha idővel elhalványult, mégis arra is fontos rámutatni, hogy az európai integráció a német kérdés megoldására adott válasz és egyúttal a németek választása volt: nem csupán integráció, hanem önintegráció is. Európa a német politika normatív keretévé vált, mivel a Bonn törekvéseinek megfogalmazását és nemzetközi elfogadását az európai integráció tette lehetővé, csak ilyen módon vált képessé, hogy több beleszólást nyerjen, és nem csupán „ellenőrzött", hanem az integrációs keretekben maga is az ellenőrzők egyikévé váljon. Míg a többi nyugat-európai állam számára az integráció a politikai mozgásszabadság csökkenését, Németország esetében a több integráció több mozgásszabadságot, szuverenitási jogainak fokozatos visszaszerzését és a gazdasági felemelkedését jelentette. Paradox módon a német szuverenitás visszaszerzése a szuverenitási jogokról való lemondás útján vált lehetővé, jóllehet a Szövetségi Köztársaság első kancellárja, Konrad Adenauer olyan valamiről mondott le, amivel nem rendelkezett, azaz nem létező szuverenitási jogokat cserélt az integrációs keretekben megszerzett valódi szuverenitási jogokra. Németország a „normatív európaiság" megtestesítőjévé vált. A következő német kancellároknak ilyen módon sikerülhetett, hogy az integrációs politika folytonosságának jegyében és annak fejlesztésével mindig egy-egy darabot tegyenek hozzá a Szövetségi Köztársaság mozgásszabadságának növeléséhez, s ez visszahatott külpolitikai döntéseikre is. Csak ilyen ellenőrzött módon jöhetett létre az európai integráció és az atlanti szövetség keretében az egyesült Németország, amely azt is bizonyította, hogy a nemzet és az integráció egymásnak nem ellentétei: a Szövetségi Köztársaság útja a nemzetállam nélküli integrációtól az EU-ba integrált nemzetállam kialakulásához vezetett.[4] Az integráció a bonni, majd a berlini

---

2 Timothy Garton Ash: *Im Namen Europas. Deutschland und der geiteilte Kontinent.* München–Wien: Hanser Verlag, 1993. 53. o.

3 Alfred Grosser: *Das Deutschland im Westen.Eine Bilanz nach 40 Jahre.* München: Hanser Verlag, 1985. 10–11. o.

4 Kiss J. László: „A nemzetállam nélküli integrációtól az integrált nemzetállamig. A német Európa-politika történelmi gyökerei és dilemmái". In: *A huszonötök Európái* (szerk. Kiss J. László). Budapest: Osiris, 2005. 172–173. o.

köztársaságnak „arany bilincsnek” bizonyult, mivel a Szövetségi Köztársaság a legnagyobb gazdasági és pénzügyi hatalomként az integráció fő politikai és gazdasági haszonélvezőjévé vált, sőt a Szövetségi Köztársaság „születési hibája,” a szuverenitás korlátaival való folyamatos együttélés tapasztalatai sem hátránynak, hanem inkább előnynek bizonyultak a globalizálódás feltételeihez való alkalmazkodás folyamatában.

A „német anomália” sajátos jellemzői voltak a vezető szerep elkerülésére irányuló reflexek, a tartózkodás kultuszának hagyományai, valamint az NSZK és az európai integráció közötti hasonlóság, egyfelől a feszültségi viszony a „gazdasági óriás” és a „politikai törpe” szerepe között, másfelől a német egyesülésig mind az integrációra, mind a Szövetségi Köztársaságra jellemző „sem nem (szuverén) állam, sem nem nemzet” állapota. Történelmi okokból tehát a német Európa-politika a leginkább integracionista volt, és kezdettől fogva eltért a többi tagállam politikájától. A német külpolitikának az ezzel a helyzettel járó gyengesége nem csupán a Szövetség Köztársaság partnerei, hanem a németek számára is sokáig elfogadható és nem kevésbé kényelmes volt, mivel Bonn-nak nem kellett osztoznia a nemzetközi politika felelősségében, és a külpolitikát részben kereskedelemmel és pénzzel lehetett pótolni egy olyan gyakorlat keretében, amely csekkfüzet-diplomáciaként vált ismertté.

1990 után Németország nagy változásokon ment keresztül: nagyobbá, komplexebbé, de egyidejűleg szegényebbé is vált. A Szövetségi Köztársaság az egy főre eső GDP tekintetében a 27 tagállam között 2007-ben 40392 dollárral a tizenegyedik, 2008-ban 44660 dollárral a tizedik és a 2009-es válságévben 37307 dollárral a kilencedik helyen állt.[5] A politikai nemzedékváltás hatásain kívül Európa külső és a német egyesülés belső költségei egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy a német elitben a pragmatikus politika került előtérbe, amelyben nagyobb szerepet játszik a költség-haszon szempontjainak megfelelő gondolkodásmód. A német egyesüléssel megjelent a „felvilágosult nemzeti érdek” fogalma és a hatalom szinonimájaként a Szövetségi Köztársaság megnövekedett nemzetközi felelősségvállalása. Ezzel a fejlődéssel arra is fény derült, hogy az európai és a nemzeti érdekek számos politikaterületen ütközhetnek, azok nem automatikusan egybevágók: ami jó Németországnak, nem automatikusan jó Európának és viszont.

A külpolitikában a folytonosságra való törekvés és annak állandó hangsúlyozása paradox módon változáshoz vezetett, mivel a kontinuitás alapját és a német állam identitását meghatározó háború utáni intézmények – az EU és a NATO – maguk is az új nemzetközi környezethez való alkalmazkodási folyamatok részévé váltak. A kelet–nyugati konfliktus – a „jaltai Európa” – megszűnésével a német külpolitika elveszítette azt a tájékozódási keretét, amely nem csupán a nemzetközi politika komplexitásának a leegyszerűsítésére szolgált, hanem kényelmes és költséghatékony kül- és biztonságpolitika folytatására is. Az Egyesült Államok európai (katonai) szerepének csökkenésével egyidejűleg Németország Oroszország kontinentális szerepének legfőbb támogatójává vált. Németország a nemzetközi felelősségvállalás új szerepébe került, amelyben Afganisztántól Koszovón át Iránig kiveszi a részét a békefenntartás és a nemzetközi diplomáciai együttműködés feladataiból. Németország külpolitikájának átalakulását számosan a „civilhatalom” szerepétől való eltávolodás részének tekintik. Ebben a folyamatban Németország „normálisabb” országgá válik, amely mind nagyobb önbizalommal foglalkozik a nemzetközi politika kérdéseivel.[6] Számos megfigyelő számára egy határozottabb és kevésbé kompromisszumkész német külpolitika

[5] Source: IMF. http://www.civitas.org.uk/eufacts/stats/gdpcapita.pdf. 2011. március 24.

[6] Vö. Robert Karp: „The New Foreign Policy Consensus”. *The Washington Quarterly,* Vol. 29. No. 1. (2006). 61–82. o.

kialakulásának folyamatában a vízválasztó Schrödernek az iraki konfliktus idején tett kijelentése volt, amikor félreérthetetlenül leszögezte, hogy a német politikát Berlinben és nem másutt csinálják.[7] A határozottabb és státustudatosabb német fellépés bizonyítéka 2010-ben a görög szuverén adósságválság volt. Ebben a válságban egyszerre volt tapasztalható a német és európai érdekek szétválása, majd az uniós szabályok és struktúrák megerősítésével a német érdekek europaizálódására tett erőfeszítések.

A német hatalom természete

A második világháború után Németország „megszelídítésének" egyetlen útjaként az a lehetőség kínálkozott, hogy a nyugatnémet államot a nemzetközi intézmények közvetítésével olyan szorosan kapcsolják össze európai partnereivel, amennyire csak lehetséges. Ezzel egyidejűleg a nyugati politika vezetői azt is felismerték, hogy az egykori ellenségükhöz fűződő szoros kapcsolataikból paradox módon akkor tudják a legnagyobb hasznot húzni, ha nem gördítenek akadályt az ellen, hogy a felemelkedő Szövetségi Köztársaságból erős gazdasági hatalom váljon. Ebben a tekintetben Franciaország a saját érdekében is vállalta a kockázatot, hogy politikáját a felemelkedő rajnai állammal kösse össze. Párizs francia (vezetésű) Európát kívánt a Szövetségi Köztársaság gazdasági és pénzügyi támogatásával, míg Bonn „európai Németországot" Franciaország politikai támogatásával. Az európai integráció Párizs szempontjából a történelmi folytonosság fenntartásának az eszköze volt a francia nemzetállam erőforrásainak megsokszorozása érdekében, míg az integráció Bonn számára a politikai diszkontinuitás jegyében a múlttal való szakítás és az „előre menekülés" eszközének bizonyult egy feltételezett, „nemzetállamok utáni" Európa perspektívájában.

A nyugat-európai vezetők elfogadták, és az Egyesült Államok segítségével támogatták is, hogy egy másfajta, addig ismeretlen német dominancia jöjjön létre egy mind szorosabban összekapcsolódó Európában. Ennek a stratégiának a hozadéka kettős volt: egyfelől a német erőforrások bevonásával a gazdasági jólét egy korábban soha nem létező magas szintje valósult meg, másfelől szuverenitása megosztásával a Szövetségi Köztársaság ellenőrizhetővé vált, sőt Bonn kész volt arra is, hogy a saját ellenőrzésére szolgáló keretek legnagyobb nettó finanszírozója legyen. Bonn számára ugyanakkor Európa jelentette a visszatérést a hatalomhoz, pontosabban annak a modern felfogásához, amely többé nem katonai hatalmat, hanem az integrált és az integráció érdekében működtetett gazdasági és pénzügyi hatalmat, valamint a „világkereskedelmi állam", illetve a vezető „exportnemzet" teljesítőképességét jelentette. A nyugati hatalmak az „ellenőrzésért" cserébe hozzájárultak, hogy a Szövetségi Köztársaság visszanyerje hatalmát, és gazdasági és pénzügyi területen a „jóakaratú hegemón", pontosabban a „jóakaratú félhegemón" státusát is elnyerje.[8] A Szövetségi Köztársaság a „jóakaratú hegemón" klasszikus szerepét betöltő Egyesült Államokkal szemben hatalmát és vezetőképességét történelmileg nem a maga erejének, hanem az egykori ellenségeitől származó politikai döntéseknek köszönhette. Németország gazdasági hatalma és vezetőképessége továbbá azért vált lehetségessé, mert az európai és a

[7] Vö. Timo Behr: „Germany and the EU's External Policy". *Notre Europe. Studies&Research,* No. 79. (2010). (*Where Is Germany Heading?* [szerk. Renaud Dohousse – Elvire Fabry]), 38–39. o.

[8] Melanie Morisse-Schilbach: „»Ach Deutschland!«.Greece, the Euro Crisis, and the Costs and Benefits of Being a Benign Hegemon". *Internationale Politik und Gesellschaft – International Politics and Society,* No. 1. (2011). 29–33. o.

globális gazdaságba ágyazódott, s mint ilyen „beágyazódott hegemón” (embedded hegemon) a hatalom forrásaihoz az intézményekben, az intézmények által és az intézmények fejlesztésének az útján jutott.[9] A Szövetségi Köztársaság ezért volt mindig az integrációs folyamat centrumában, és ezért járt élen az intézmények fejlesztésében, így vált ugyanis képessé arra, hogy gazdasági és pénzügyi dominanciáját az intézmények közvetítésében „puhítsa fel”, s hatalmát és befolyását ilyen módon tegye elfogadhatóvá. Ezzel szemben az olyan „liberális hegemón”, mint a második világháborút követően az Egyesült Államok, saját erejéből maga hozott létre intézményeket, és az általa rendelkezésre bocsátott kollektív javak segítségével – így a nemzetközi biztonság és nemzetközi normák útján – egy működőképes nemzetközi rendet. Ettől eltérően a Szövetségi Köztársaság „félhegemónként” gyengébb állam volt, és inkább kész volt alárendelni magát a nemzetközi intézményeknek, és elfogadta a magasabb költségeket a szabályok fenntartásáért, és így kész volt arra is, hogy kevesebb hasznot húzzon az általa létrehozott szabályokból, illetve a rövidtávon szerzett haszonnal szemben a hosszú távú nyereséget részesítse előnyben. A „félhegemón” magatartására továbbá jellemző, hogy intézményi hatalmának bővítése érdekében a vezetést megosztva új és újabb intézményeket hoz létre, jó példával jár elő, s ennek érdekében vállalja a regionális terhek aránytalan nagy részét.[10]

A német hatalom „puhasága” ugyanakkor az unió és a Németország közötti sokszintű politikai rendszer intézményi hasonlóságainak is a következménye: mindkét esetben a hatalom az egymást korlátozó és több szinten tevékenykedő autonóm szereplők sokaságából tevődik össze.[11] A német hatalom forrásai ilyen módon szinte kezdettől fogva szorosan összefüggnek az EU és Szövetségi Köztársaság közötti intézményi hasonlóságokkal, s ez annyit jelent, hogy a több hatékonyságot ígérő, föderális irányban fejlődő unió a németek számára kevesebb erőfeszítést, míg a legtöbb tagállam számára a német követelményeket tükröző unióhoz való alkalmazkodás jelentősebb költségeket kívánt. Ez a német törekvés tükröződött a maastrichti megállapodás előtt, amikor Kohl kancellár lényegében az „egy állam – egy valuta” felfogásában a pénzügyi és politikai unió egyidejű megvalósítása mellett tört lándzsát, továbbá az alkotmányszerződés meghiúsulását követő német elnökség tevékenységében is, annak érdekében, hogy az európai alkotmányból minél több átmenthető legyen a lisszaboni reformszerződésbe. Az alkotmányszerződés kudarca a német föderális törekvések kudarca is volt, és ez a fejlődés a Szövetségi Köztársaságban a saját érdekek mentén történő gondolkodást erősítette. A szuverén görög adósságválság nyomán Németország az integráció lisszaboni szerződésben meghatározott intézményi keretei további elmélyítésének az útját választotta, nevezetesen azt, hogy a válságot a gazdasági kormányzás, így az érdekeinek megfelelő fiskális föderalizmus újraélesztésére használja fel, és ebben Berlin pénzügyi felelősségét a nagyobb beleszólásával és a saját érdekeiknek megfelelő szabályok megerősítésével kapcsolja össze. Berlin számára a „több pénz Európáért”, több beleszólást és több szabályt, valamint hatékonyabb intézményeket jelent, míg a legtöbb tagállam számára a szuverenitás, így a nemzeti parlamentek költségvetési szuverenitásának korlátozását a nagyobb európai koherencia

---

9 Beverly Crawford: *Power and German Foreign Policy. Embedded Hegemony in Europe.* Houndsmills Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. 32–42.o.

10 *Uo.* 15. o.

11 Ezért Katzenstein az európai rendszert „társult szuverenitásként”, míg a németet – a központi hatalmat korlátozó autonóm szereplők miatt – „félszuverénnek” nevezi. Peter J. Katzenstein: „United Germany in an Integrating Europe”. In: Uő: *Tamed Power. Germany in Europe.* Ithaca–London: Cornell University Press, 1997. 2–4. o.

javára.[12] A ”beágyazott hegemónia” elmélete szerint a Szövetségi Köztársaság csak akkor játszhatja a „jóakaratú félhegemón” szerepét, ha erősek az európai intézmények és erős a német gazdaság is, máskülönben Németország az unilaterális politikát választja és „nemzeti érdekei” nevében cselekszik. 2011 márciusában elért uniós megállapodás a lisszaboni szerződés módosításával a gazdasági kormányzás irányában a megerősített intézmények logikáját követi. Mindez ugyan nem csökkenti Berlin pénzügyi kötelezettségeit, ám a több szabály és intézmény a német érdekeknek megfelelő pénzügyi fegyelem megvalósítását és a szorosabb gazdaságpolitikai és költségvetési koordinációt irányozza elő.

A német kooperatív kapitalizmus és az unió

A kooperatív kapitalizmus hatékonyságot és szociális partnerséget egyesítő modellje ugyancsak a német intézményi befolyás eszköze volt, ám a globalizáció és az integráció, nem kevésbé a német egyesítés ezt a modellt megkérdőjelezte.[13] A munkaerőpiac túlszabályozottsága, az emelkedő bérköltségek a német versenyképességet fenyegették, és a két állam egyesítése is további jelentős költségekkel terhelte a német államot. A döntéshozatali rendszerben a „vétószereplők” – közöttük a tartományok, szakszervezetek, érdekcsoportok, ipari lobbik – olyan mértékben akadályozták a reformokat, hogy sem a Kohl-kormány (1982–1989), sem az első Schröder-kormány (1998–2002) a holtponthelyzeten nem volt képes felülemelkedni: úgy látszott, hogy Németország saját sikereinek áldozatává válik. A kritika Németországról mint Európa „beteg emberéről” szólt, és az elemzők a német modell végével számoltak.[14]

A 2002-es választások után a helyzet rosszabbodásával a második Schröder-kormány az „Agenda 2010” néven ismertté vált reformprogramjával fontos változásokat indított el a társadalombiztosítási rendszer (nyugdíjak, egészségügyi biztosítás) és a munkaerőpiac területein. Az „Agenda 2010” liberális logikája megkísérelte a szociális hozzájárulások és a munkaköltségek szintjét csökkenteni, és nagyobb rugalmasságot vezetett be a munkaerőpiacon. A munkanélküli-segély feltételeit szigorították, annak érdekében, hogy a munkanélküliek jobban legyenek ösztönözve a munka világába történő visszatérésre. Az új intézkedések a kollektív segélyek rendszerével szemben a társadalombiztosításban nagyobb hangsúlyt helyeztek az egyéni erőfeszítésekre, és az esélyegyenlőség értelmében újra meghatározták a társadalmi igazságosság fogalmát. A fő ipari ágazatokban a szakszervezetek és a munkaadók közötti megállapodások ugyanebben az irányába mutattak: több rugalmasságra és a bérek mérséklésére irányultak annak érdekében, hogy javítsák a versenyképességet és a német termelési telephelyek minőségét.

---

12 Alexandra Endres: „Europas grosse Chance”. *Zeit online*, http://www.zeit.de/wirtschaft/2011-01/europa-krise-reform?page=all&print=true, 2011. január 21.; Jochen Bittner: „Ordnungsmacht Deutschland”. *Zeit online*, http://www.zeit.de/wirtschaft/2011-01/euro-schaeuble-rettungsfonds?page=all&print, 2011. január 18.

13 Henrik Unterwedde: „German Cooperative Capitalism and EU Economic Policy: The Sources of Tension”. *Notre Europe…, i. m.* 21. o.

14 Willy Streeck: „German Capitalism. Does It Exist? Can It Survive?”. In: *Political Economy of Modern Capitalism: Mapping Convergence and Diversity* (szerk. C. Crouch – W. Streeck). London: Sage, 1997. 33–54. o.

A schröderi reformok hatása kettős volt. Egyfelől a reformok jelentősen hozzájárultak a német versenyképesség növekedéséhez. 2005 és 2008 között egymillió új munkahely jött létre: véget ért a reformok lehetetlenségéről szóló vita, s mindez egy optimista légkör kialakulása felé egyengette az utat. Másfelől azonban megnövekedtek a társadalmi egyenlőtlenségek. A munkanélküli-segély csökkentése társadalmi tiltakozásokhoz vezetett, de a reformok megvalósítását már nem lehetett megakadályozni. A program politikai költségei elsősorban a kormányzó szociáldemokraták számára jelentettek terhet: növekvő szakadék alakult ki a német szociáldemokrata párt és választói bázisa, valamint a szakszervezetek között. 2005-ben ennek a változásnak lett egyenes következménye a szociáldemokraták részleges választási veresége. A parlamenti választások nyomán ugyanis a keresztény-liberális programmal szemben a két nagy párt – így a szociáldemokraták – részvételével létrejött nagykoalíció kapott többséget, jelezve, hogy a német társadalom, ha vonakodva is, de elismerte a reformok szükségességét, a voksát azonban a háború utáni kooperatív kapitalizmus értékeinek megőrzése mellett is letette. A nagykoalíció (2005–2009) folytatta a reformagenda megvalósítását (a nyugdíjkorhatár fokozatos emelése 65-ről 67 évre), de több intézkedést tettek annak érdekében is, hogy a schröderi reformok élét tompítsák. Előtérbe kerültek az „Agenda 2010” pozitív oldalai: új programok a kutatás, az oktatás és innovációk elősegítésére, továbbá a családi pótlék emelése a nagyobb gyermekvállalás érdekében. Időközben a 2003-as reformok jótékony hatásai is éreztetni kezdték hatásukat a versenyképesség, a munkaerőpiac megélénkülése és az állami pénzügyek stabilizálásának területein. A 2008-as pénzügyi világválságra adott válaszként a nagykoalíció egy keynesiánus deficitfinanszírozási programot határozott el, s a munkaadók szervezetével és a szakszervezetekkel közösen egy költséges programot dolgozott ki az elbocsátások elkerülésére.

A 2009-es választások után a Merkel vezetésével létrejött konzervatív-liberális koalíció meglehetősen rossz rajtot vett. A kormányzó CDU/CSU a 2005 és 2009 közötti kormányzati tapasztalatokból tanulva „puhított” programján, és a mérsékelt társadalmi konzervativizmus elképzeléssel állt elő. Ezzel szemben az 1998 óta kormányzati tapasztalatokat nélkülöző FDP hagyományosan a gazdasági liberalizmus programját tűzte zászlajára. A globális pénzügyi válságra adott válaszában a CDU/CSU a több szabályozás és a szociális kapitalizmus mellett foglal állást, míg a liberálisok megrekedtek hagyományos követeléseiknél, és a nagyarányú adócsökkentés, valamint a munkaerőpiac és a társadalombiztosítási rendszer további liberalizálásának programját állították előtérbe. Míg Merkel személyes népszerűsége töretlen volt, addig a koalíciós partnerek közötti növekvő egyet nem értés miatt a kormány népszerűsége csökkent, s ezt a CDU-nak a 2010. májusi észak-rajnai választásokon elszenvedett vereség riasztóan jelezte.

Az 1990. évi újraegyesítés óta a Szövetségi Köztársaságban az európai integráció melletti elkötelezettség magas szintű volt, ám ahogy az unió mind több és több területre terjesztette ki illetékességét, úgy egyes területeken az érdekütközések jelei is láthatóvá váltak. A német egyesülés finanszírozása Németország belső problémáit állította előtérbe, ahogy Berlin szerepkeresése a nemzetközi politikában ugyancsak a nemzeti érdekek irányában egyengette az utat. A pénzügyi unió sohasem volt népszerű a német társadalomban, az inflációtól és az ellenőrizhetetlen szuverén adósságoktól való félelem jelei mindig láthatók voltak, anélkül hogy a pénzügyi rendszerrel szemben bármilyen politikai ellenállás alakult volna ki. A gazdasági integráció – a belpiac és a pénzügyi unió – hatásai növekvő kritikához vezetettek ugyan, de valójában nem az európai integráció elve, hanem egyes európai szabályoknak és politikáknak a német preferenciákkal való összeegyeztethetősége kérdőjeleződött meg.

A német Európa-politika változásai: az alkotmányszerződés traumája és a görög válság

Ha rövid visszatekintésre vállalkozunk, úgy aligha kétséges, hogy a német Európa-politikában az alkotmányos szerződés kudarca mély nyomokat hagyott. Hollandiától és Franciaországtól eltérően a német esetben nem volt lehetőség arra, hogy a társadalom referendum formájában nyilvánítson véleményét. Ezt a szerepet a karlsruhei alkotmánybíróság döntése nyomán kibontakozó vita töltötte be, amely demokratikus és normatív aggodalmakat fogalmazott meg egy mind szorosabbá váló unió perspektívájával szemben.

2000 decemberében a nizzai kormányközi konferencián a Szövetségi Köztársaság Olaszországgal közös kezdeményezést indított el, annak érdekében, hogy a Nizza utáni időszakban az integráció nagy kérdéseit megvitassák. 2001 decemberében Németország volt a laekeni nyilatkozat és az alkotmányozó konvenció (2002–2003) fő kezdeményezőinek egyike. Az új évezred első éveiben Gerhard Schröder és Angela Merkel egymást követő koalíciós kormányai aktív szerepet játszottak az alkotmányos szerződés elképzeléseinek támogatásában és alakításában. Ám a 2005. évi francia és a holland referendumok kudarca, valamint az azt követő évek agóniája kijózanítóan hatott a német Európa-politikára. 2007 első felében a német elnökségnek sikerült ugyan kiutat találnia az alkotmányos válságból, és ezzel megnyílt az út a lisszaboni reformszerződés felé, ám a meghiúsult alkotmány traumája a nagy európai tervek jövőjét is elhomályosította, s erősítette, hogy Berlin a föderális Európa helyett a saját érdekei mentén, pragmatikusan alakítsa politikáját.

2009. január 1-jén, az euró tízéves évfordulóján, a közös valutát még egyértelmű sikertörténetként ünnepelték Németországban. A gazdasági és pénzügyi válság következményeinek a hatása alatt a német politikusok előszeretettel beszéltek arról, hogy az euró mind az infláció, mind az árfolyamok tekintetében milyen nagy stabilitást teremtett a közös valutaövezetben. Számos hírmagyarázó arról értekezett, hogy a közös fizetőeszköz nélkül visszatérnének az árfolyamkockázatok, a Deutschmark óhatatlanul felértékelődne, s ennek nem lebecsülhető negatív következményei lennének az exportvezérelt német gazdaság számára. Elég volt a szövetségi statisztikai hivatal adataira pillantani: 2009-ben a német export 43 százaléka az eurózónába és 63 százaléka az unióba irányult, s ez megfelelt a német GDP 14, illetve 21 százalékának.[15] Ám míg a politikai vezetők cseppet sem sajnálták a márka megszűnését, a társadalom jelentős része kritikusabban ítélte meg a „gazdasági csoda" jelképévé vált márka feladását és az európai közös fizetőeszköz bevezetését. A 2001-től 2010 áprilisáig tartó közvélemény-kutatásban 45 százalékról 65 százalékra emelkedett azoknak a megkérdezetteknek a száma, akik az euróban inkább a hátrányokat vélték megtalálni. 2010-ben a megkérdezetteknek mintegy 30 százaléka úgy gondolta, hogy az euró több előnnyel mint haszonnal jár, és a megkérdezetteknek csak hat százaléka volt azon az álláspontón,

[15] Statistisches Bundesamt: „Rangfolge der Handelspartner der Bundesrepublik Deutschland". *DESTATIS*, http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Content/Statistiken/Aussenhandel/Handelspartner/Tabellen/Content100/RangfolgeHandelspartner,property=file.pdf, 2010. május 5.

hogy az előnyök és a hátrányok kiegyenlítik egymást.[16] A bulvárlapok „Teuro”-nak („drága”) keresztelték el a közös valutát, a lakosság pedig számos alkalommal annak a véleményének adott hangot, hogy a közös valuta bevezetése óta az árak emelkedtek, jóllehet ennek a hivatalos adatok ellentmondtak. 1999 és 2009 között az infláció 1,5 százalék volt, és így alatta maradt az Európai Központi Bank kétszázalékos célkitűzésének. A valóság és annak társadalompszichológiai tükröződése érthető volt, hiszen az első világháborút követő és a nemzetiszocialista hatalomátvételt elősegítő hiperinfláció traumája mélyen beivódott a német társadalom és a politikai elit tudatába. A márka feladásáról szóló vita még intenzívebbé vált, amikor kiderült, hogy a rendszer tagjai lesznek az úgynevezett „Club-Med” államai is. Ennek volt betudható az is, hogy az árstabilitás kérdése elhomályosította azt a tényt, hogy az euróövezetben – az olaszokat nem számítva – éveken át a német gazdaság is a gyengébben teljesítő országokhoz tartozott.[17]

Az 1990-es években a német politikában az EMU-ról szóló vitában lényegében két kritikus csoportosulás volt megfigyelhető. Az egyik tábor egyáltalán nem akart hallani a pénzügyi unióról, vagy annak elhalasztása mellett foglalt állást. Dietmar Spöri „euróellenes” kampányával sikertelen kísérletet tett arra, hogy a tartományi választásokon Baden-Württemberg miniszterelnöke legyen. A másik kritikus tábor – közöttük Hans Tietmayer, a Bundesbank akkori elnöke – a politikai unió megvalósítása mellett érvelt, annak elkerülése érdekében, hogy a nemzeti költségvetési politikák aláássák a pénzügyi stabilitást. A közvélemény megnyugtatása érdekében a német kormány erőteljesen hangsúlyozta, hogy az Európai Központi Bank a Bundesbankhoz hasonlóan független, s ezen csak a tagállamok egyhangú döntése alapján lehet változtatni. 1997-ben a maastrichti szerződéssel létrejött Stabilitási és Növekedési Paktumban szigorúbbá tették a fiskális feltételeket és a tagállamok szankcionálási lehetőségét. Ennek egyik következménye, az úgynevezett „no-bail-out” záradék beiktatása volt, amely a költségvetési szükséghelyzetekben – a természeti katasztrófahelyzetektől eltekintve – kizárta a tagországok megsegítését, s ezt a német alkotmánybíróság is megerősítette. Ennek a klauzulának a funkciója az állami eladósodás esetében a szolidaritás elv korlátozása volt, annak elkerülésére, hogy a szükséghelyzetekben nyújtandó támogatás tudatában az államok letérjenek a stabilitási politika útjáról. A monetáris politika és a pénzügyi stabilitás kérdéseinek felértékelődését jelezte, hogy ha nem korábban, de Gerhard Schröder kancellársága alatt (1998–2005) a német politika pragmatikus vonásai megerősödtek, s ezzel – ha eltekintünk Joschka Fischer Humboldt Egyetemen mondott beszédétől – a nagy víziók korszaka véget ért.

Az eurózóna 2010-ben kibontakozó és az egész unió létezését veszélyeztető válságában a német Európa-politika megváltozott hangjában és státustudatos magatartásában a német önkorlátozás kultúrájához szokott megfigyelők hajlamosak voltak egyfajta cezúrát látni, bár a változás a „folytonossági retorika folytonossága” ellenére már az egyesülést követő vitákban, még inkább 2001. szeptember 11., majd az iraki válságot követően jól megfigyelhető volt. A kooperatív és multilaterális intézmények fejlesztését, a nem katonai eszközök elsődlegességét hangsúlyozó irányzat, a „német civilhatalom” koncepciója a „normalizálók” hagyományos nagyhatalom

[16] „APD-Deutschland Trend. April 2010”. *Infratest dimap,* http://www.infratest-dimap.de/en/umfragen-analysen/bundesweit/ard-deutschlandtrend/2010/april/. Letöltés ideje: 2011. január 21.

[17] Daniela Schwarzer: „Germany and the Euro: a Reluctant Leader”. *Notre Europe…, i. m.*

koncepciójával állt szemben.[18] Számosan a „több Bismarck, kevesebb Habermas" értelmében azt hangsúlyozták, hogy a német politikának nem csupán egy megbékített („posztmodern") EU-ban kell tevékenykednie, hanem az államok klasszikus hatalompolitikai szférájában is, mivel mind a „klasszikus modern", azaz a nagyhatalmak közötti versengés, mind a „premodern" világ, azaz a felbomlott államok és a terrorizmus jelensége közelebb került Európához.[19] Gerhard Schröder kancellárnak az iraki válságban a „német útról" tett kijelentése éppen úgy jelezte a változást, mint az a kijelentése, hogy Németország újra egy „normális állam", amely nemzeti érdekeit képviseli, olyan módon, ahogyan más államok is teszik. A szövetségi kormány Brüsszelben is az „öntudatos német érdekeknek" adott kifejezést, és számos alkalommal hangsúlyozta, hogy kész mind több felelősséget magára vállalni, amely német olvasatban a több felelősséggel együtt járó hatalmat is jelentette.[20]

A globális pénzügyi és gazdasági válság hatásai még inkább ezt a trendet erősítették, de egyúttal – ahogy a 2010. évi görög szuverén adósságválsággal elkezdődött folyamat jelezte – olyan választások és konfliktusok elé állították Berlint, amely vezetőképességét és az unió egészének status quóját egyaránt érintették. A válság folyamán a német magatartás változott, ám a szuverén görög adósságválság első hónapjaiban joggal vetette fel a kérdések sorát: Vajon lehet-e Németország egy a tagállamok közül? Vajon tekinthető-e Németország a nemzeti érdekeit védő „normális" tagállamnak? Vajon Németország esetében szembekerülhet-e a nemzeti és az európai választás?

„Normális" Németország az euróválságban?

2010 tavaszán Görögország szuverén adósságválsága az eurózóna egészének válságává vált, és ez az egész EU fennmaradásának kérdését vetette fel. A válság a térség pénzpiaci megítélését alapjaiban változtatta meg. A pénzpiaci szereplők felismerték, hogy a versenyképesség és a költségvetési fegyelem az euróövezet államaiban jelentősen differenciálódott, és ennek következtében megváltoztak az érintett kormányok adósságkockázatai. A kockázati prémium újra megjelent, és 2009 végén a Standard and Poor' és a Fitch drámaian leértékelte Görögország hitelminősítését („BBB minus"). 2010 januárjában a görög kormány már csak magas kamatfeltételek mellett számíthatott a hatalmassá duzzadt államadósságának finanszírozására, sőt Görögország mind nyomasztóbbá váló fizetésképtelensége dominóhatásként a válságnak az euróövezet más országaira – mindenekelőtt Spanyolországra és Portugáliára – való átterjedésének veszélyét is felidézte. A bizonytalanságok érezhetők voltak az eurónak a dollárral szembeni leértékelődésében is.

A szuverén adósságválság folyamatában a figyelem és a felelősség jelentős része Németországra irányult. Berlin hirtelen a piacok fő referenciájává és a pénzügyi

---

18 Dirk Peters: „The Debate about a New German Foreign Policy after Unification". In: *German Foreign Policy since Unification. Theories and Case Studies* (szerk. Volker Rittberger). Manchester: Manchester University Press, 2001. 11–33. o.

19 Christian Hacke: „Mehr Bismarck, weniger Habermas. Ein neuer Realismus in der deutschen Aussenpolitik". *Internationale Politik,* http://www.soziologie.uni-bonn.de/institut/lehrkoerper/hacke_ip110506.pdf. 2006. június.

20 Gunther Hellmann: „Normativ nachrüsten.Deutschlands neue Rolle in der Welt und wie sie zu gestalten wäre". *Internationale Politik,* http://www.internationalepolitik.de/2010/10/01/normativ-nachrusten/, 2010. október 1.

diplomácia központi úti céljává vált. A német döntések és a német magatartás de facto a többi ország számára is mértékül szolgált abban a tekintetben, hogy a piaci szereplők szempontjából miképp lehet hitelesen cselekedni. A Berlinben hozott olyan stabilizációs intézkedések – mint a 80 milliárdos takarékossági csomag és az eladósodás alkotmányban rögzített korlátozása (Schuldenbremse) – más államok számára is mintaként jelenhetett meg. A szükséghelyzetben az érintett államok a pénzügyi pánik veszélyét érezve garanciákat kerestek, és Németországhoz mint az eurózóna megkérdőjelezhetetlen de facto vezetőjéhez fordultak. Az uniós csúcsértekezletek minden résztvevője tisztában volt azzal, hogy az eurózóna egyetlen bajba jutott állama sem menthető meg, ha nem tudja maga mögött Európa első és a világ ötödik legnagyobb gazdaságának, a 2010-ben mintegy 2500 milliárd eurót (3306 milliárd dollárt) kitevő GDP-jével rendelkező Németország támogatását.[21] A piacok Németország részvétele nélkül semmilyen görög mentőcsomagot nem tartottak hitelesnek, és az európai politikusok közül egyedül Angela Merkel kancellár volt abban a helyzetben, hogy a gazdasági és pénzügyi ügyekben hatékony vétóhatalomként a saját feltételei alapján befolyásolja a helyzetet. 2010-ben az eurózóna válságának legfontosabb eseményei – a Görögország számára „mentőcsomagként" szolgáló ideiglenes pénzügyi alap megteremtésétől a lisszaboni szerződés módosításának elhatározásán át egészen a 2013-ra kilátásba helyezett állandó pénzügyi válságmechanizmus megvalósításáig – jól mutatták, hogy a válságkezelési folyamatban vezető szerepet játszó Merkelnek nemzeti szerepében is elkerülhetetlenül európai feladatoknak kellett megfelelnie, ha úgy tetszik, nem csupán német, de „európai kancellárnak" is kellett lennie.[22] Ám nagy meglepetésre a szuverén adósságválság kezdetén Berlin de facto vezető szerepében visszarettent attól, hogy az európai gazdasági és pénzügyi rendszer vezetője legyen, sokkal inkább úgy viselkedett, mint a nemzeti érdekeit féltő tagállamok egyike, mint egy „normális" állam, jóllehet az európai partnerek és az uniós intézmények készek voltak elfogadni Németország vezető szerepét. Nem véletlen, hogy Németország végletesnek tűnő vonakodása a Görögországnak nyújtott pénzügyi segélycsomag támogatásában széles nemzetközi diskurzus kiindulópontjává vált. Berlin magatartásában nem kevesen az Európától való elfordulás kifejeződését és nemzeti érdekeinek egyoldalú követését látták, nem kevésbé a német Európa-politika kifáradását, annak a jelét, hogy a német társadalom sokat veszített Európa iránti lelkesedéséből. A nemzetközi sajtó Angela Merkel személyében egy „vaskancellárt" fedezett fel, aki egy de facto vezető szerepben nem volt felkészülve a vezetésre, és akkor habozott, amikor „Európáról" volt szó. „Soha többé pénztárosi szerep, soha többé Európa kedvence!" – kommentálta az eseményeket a német bulvársajtó szócsöve, a Bild-Zeitung. A válság kezdetén nemet mondó német kancellár európai partnereinek és a világnak egy „új Németországot" mutatott be, amely keményen harcol nemzeti érdekeiért, és ezzel a magatartásával számos partnerének nem csupán meglepést, hanem valóságos sokkot okozott.[23]

A német magatartás megváltozását jól mutatta, hogy 2009 februárjában a nagykoalíciós kormány pénzügyminisztere, Peer Steinbrück még úgy nyilatkozott: Németország nem engedheti meg, hogy az eurózóna bármelyik országa csődbe menjen. Ez a magatartás még egy feltétel nélküli garancia volt, ám 2010 februárja és márciusa között, Görögország szuverén adósságválságának kritikus szakaszában a garanciák már

[21] www.cia.gov/library/publications//the–world–factbook/geos/gm.html 2011.március 24.

[22] Andreas Rinke: „Die EU-Kanzlerin. Angela Merkel überträgt iher Regierungsstil auf europäischer Ebene". *Internationale Politik,* http://www.internationalepolitik.de/2011/01/21/die-eu-kanzlerin/, 2011. január 21.

[23] Hellmann: *i. m.*

központi kérdéssé váltak. Merkel hangsúlyozta, hogy nem tesz egyebet, mint védi a szabályokat, a pénzügyi stabilitást és az unió egészében az adófizetőket. A szuverén adósságválság jelezte, hogy a valutaövezet egyetlen tagállamának a pénzügyi összeomlása – bármilyen kicsiny gazdaságról legyen is szó –, az egész unióra kiható válságot okozhat, bár annak meghatározása nem mindennapi politikai körültekintést igényel.

A német dilemmák

Németországnak nehéz, olykor megoldhatatlannak tűnő dilemmával kellett szembenéznie. Merkelnek fel kellett ismernie, hogy a görög szuverén adósságválság nem az EU megszokott válságainak egyike, hanem az unió egészének fennmaradását fenyegető sui generis válság, amely Németország elfogadott európai szerepét és stabilitását is veszélyezteti, és ezzel egy újabb „németkérdés" kialakulásához vezethet. Az is nyilvánvaló volt a német kancellárnak, hogy az „európai szolidaritás" megszokott érveire nem hivatkozhat, mivel a német közvélemény a válságban éppen az európai szolidaritás elvével való visszaélés lehetőségét látta. Helmut Kohl kancellár az 1990-es évek elején még meglehetősen hatékonyan használhatta fel az „európai szolidaritás" elvét annak érdekében, hogy meggyőzze a német lakosságot a keleti bővítés szükségszerűségéről. Mindez Görögország szuverén adósságválságának kirobbanásakor már jóval nehezebb, ha nem lehetetlen feladat volt. Mind több német kezdte úgy érezni, hogy „Európáért" kell fizetnie egy olyan válságban, amelyért az unióban mások felelősek. A lakosság jelentős része úgy érezte, hogy az euróövezet egy francia típusú valutaunióvá válik, amely a maastrichti szerződés kereteit ássa alá, és ilyen módon egy de facto „transzferunió" jön létre, amelyben az egészséges költségvetési politikát folytató tagállamoknak kell fizetniük azokért az országokért, amelyek felelőtlen politikát folytatnak. A válság további mélyülésével az események 2010. május elején fordulóponthoz érkeztek: a Merkel-kormány kényszerítve volt, hogy vezető szerepet játsszon, és élére álljon annak a folyamatnak, amelynek első nagy lépése a Görögországnak szánt átmeneti pénzügyi segélyalap létrehozása volt. Joggal vetődhet fel a kérdés, hogy milyen okok játszhattak szerepet abban a német magatartásban, amely „normális módon" a vezetés helyett inkább az önérdekeket látszott előnyben részesíteni?

A válság első szakaszában a német kormánynak növekvő belpolitikai nyomással kellett számolnia, amely azt sugallta, hogy a végrehajtó hatalomnak meg kell „védenie" a német érdekeket. Ám ez a követelés szemben állt Németországnak azzal a hagyományos politikai szerepével, amely a Szövetségi Köztársaságot az „európai érdekek" és a kisebb uniós államok védelmezőjeként határozta meg. További nehézség volt, hogy egy 27 tagállamot felölelő kibővült unióban mind nehezebbé vált a vezetőképességet gyakorolni. Az unió megnövekedett nagysága és az érdekek különbözősége strukturálisan gyengítette a francia–német tengelyt, ám sajátos módon annak nélkülözhetetlenségét is bizonyította. Egy ilyen megnövekedett unióban nehezebbé vált új, alternatív, vezetésre alkalmas koalíciók létrehozása. Emellett a történelmi tapasztalatok azt bizonyították, hogy a német vezetés kihívásaival sem Németország, sem Európa nem képes megbirkózni. Paradox módon mindig jelen van a német vezetés hiánya miatti kritika, ám a német dominanciával szembeni fenntartás is.

A német magatartás motívumai ezzel még korántsem merültek ki. A görög válság kirobbanásakor a német politika késlekedése mögött felismerhető volt az a feltételezés, hogy a német társadalom unióval szembeni „megengedő konszenzusának" már

megindult eróziója még inkább felgyorsulhat. Merkelt meggondolásra késztette az a lehetőség is, hogy a német alkotmánybíróság a no-bail-out záradékra való hivatkozással a görög mentőcsomagban való német részvételt alkotmányellenesnek ítélheti, és egy ilyen lépés újabb bizonytalanságokhoz vezethet a nemzetközi pénzpiacokon is. A szövetségi kormány késlekedése mögött az a további megfontolás is jelen volt, hogy a túl korai kötelezettségvállalás saját tárgyalási pozícióját gyengíti, és a többi megrendült pénzügyi helyzetben lévő tagállam az azonnali német lépésben egy ellenszolgáltatás nélküli biztosítékot lát. A nagyobb és gyorsabb segítőkészség azzal a következménnyel fenyegetett, hogy a szorult helyzetben lévő Papandreu-kormány kevésbé érzi magát ösztönözve arra, hogy drasztikus takarékossági lépéseket tegyen. A német kormány a görög társadalomra is nyomást kívánt gyakorolni annak érdekében, hogy támogassa a Papandreu-kormány takarékosság politikáját, amely megfelelt a pénzügyi mentőcsomag feltételeinek. A német megfontolásokkal szemben ugyanakkor Görögország azt hangsúlyozta, hogy a késlekedés az ország sorsát még inkább a pénzügyi spekulációnak szolgáltatja ki, sőt a többi tagállamot tekintve ez a magatartás dominóhatáshoz vezethet.

A válság kezdetén számosan a német kormánynak a vezető szerepet elhárító magatartásában csak taktikát láttak, ám sokan tartottak attól, hogy ez stratégiává válik, jóllehet Berlin végül a cselekvés mellett döntött, és magához ragadta a kezdeményezést. Berlin partnereinek azonban nem csupán a késlekedés, hanem a német Európa-politikában megjelenő unilateralizmus is meglepetést okozott, nevezetesen Németország határozott törekvése a lisszaboni szerződés megváltozatására annak érdekében, hogy egy újabb adósságválság elkerülhető legyen, illetve az érintett tagállamok szankcionálása lehetővé váljon. Az euró és az unió érdekében tanúsított keményebb német magatartást a görög válság közvetlen tapasztalatai határozták meg.

A válság kezdetén meglepetést keltett a német kormánynak az a törekvése, hogy a görög szuverén adósságválság kezelésébe az EMU mellett a Nemzetközi Valutaalapot (IMF) is bevonják. Németországnak elemi érdeke volt, hogy a görög válság nyomán létrejött 750 milliárdos mentőcsomag alapjául minél szélesebb garancia szolgáljon, és elkerülhető legyen az unió által garantált „transzferunió" kialakulása. A hitelek egyharmadát az IMF, mintegy 60 milliárdot a Bizottság és 440 milliárd eurós garanciáig az eurócsoport államai a külön erre a célra létrehozott szervezet (Special Purpose Vehicle) keretében bocsátotta rendelkezésre. Németország csak akkor járult hozzá az így létrejött rendszerhez, amikor az erre a külön célra létrejött szervezet megalakult, s így a no-bail-out klauzula megkerülhetőnek látszott. Valójában az uniós szerződés így is legalább annyira sérült, mint akkor, amikor az Európai Központi Bank arra szánta el magát, hogy görög kötvényeket vásároljon. Pierre Lellouche a helyzetet a NATO kölcsönös védelmi garanciájával vonta párhuzamba, egy ilyen alapon működő „transzferunió" azonban Berlin számára maga a katasztrófa volt. A német kormány hangsúlyozta, hogy a görög mentőcsomag a közös valuta stabilitását védi, a meghozott intézkedések „szükségszerűek" és „egyszeriek az EU és az euró történetében". Ezt követően 2010 májusától a német Európa-politika keményebb és kezdeményezőbb jelleget öltött. Merkel egyértelművé tette, hogy az eurózónában a költségvetési és gazdasági politikákat szorosabban kell koordinálni, és nem a leggyengébbeknek, hanem a legerősebbnek kell meghatározni a feladatot. Egy interjúban francia hallgatósága előtt világossá tette, hogy Németország számára a stabilitási kultúra nem képezheti semmilyen tárgyalásnak a tárgyát.[24] Merkel továbbá azt is egyértelművé tette, hogy csak akkor kész az ideiglenes mentőalap (EFSF) helyett a 2013-ra előirányzott állandó

[24] Wolfgang Proissl: *Why Germany Fell out of Love with Europe.* Brüsszel: Bruegel, 2010. (Bruegel Essay and Lecture Series). 25.o.

európai stabilitási mechanizmusban (ESM) nagyobb pénzügyi terhet magára vállalni, ha szigorúbb ellenőrzési és költségvetési szabályokat fogadnak el.

Ez a hang természetesen szokatlan volt, és a vita sem maradt el. A pénzügyi szigorításokkal szemben a tagállamok számos képviselője azt az álláspontot képviselte, hogy a büntető intézkedések – mint a szavazati jog megvonása és a szankciók – nem elfogadhatók, mivel azok az érintett államok esetében még inkább a válság elmélyítéséhez vezethetnek. Számos jel mutatott arra, hogy ebben a kérdésben Franciaország nélkül Berlin elszigetelődött volna. Az unilateralizmust tekintve a történelemben a Szövetségi Köztársaság mindig akkor volt hajlamos az egyoldalú politikai lépésekre – Szlovénia és Horvátország elismerésétől a görög adósságválságig–, ha a multilaterális intézményi keretek hiányoztak, vagy az intézményeket megtestesítő normák gyengének bizonyultak. Berlin azért tartotta fontosnak a Nemzetközi Valutaalap bevonását a válságkezelésbe, mert az EMU-t túlzottan gyengének tartotta ahhoz, hogy a nagyobb költségvetési fegyelmet és takarékosságot kikényszerítő és ezzel a német érdekeknek megfelelő politika érvényesíthető legyen. Egy másik ezzel összefüggő ok az intézményekben és az intézmények által közvetített német hatalom és vezetőképesség érvényesíthetőségének kérdésében rejlik. A pénzügyi uniót megelőző Európai Pénzügyi Rendszerben (EMS) a Szövetségi Köztársaság számára egy kedvező aszimmetrikus viszony alakult ki, amely megfelelt az NSZK vezető monetáris szerepének. A német márka az intervenció és a likviditás eszközeként az EMS horgonya volt, s ennek következtében a többi tagállamnak a Szövetségi Köztársaság gazdasági és a Bundesbank pénzügyi döntéseihez kellett igazítania politikáját. A politikai unió nélkül létrehozott pénzügyi unió Kohl és Mitterrand alkuját tükrözte. Kohl eltökélt volt, és azt hangsúlyozta, hogy a nemzetiszocialista múlt katasztrófája után az egyesült Németország annyival „tartozik" Európának, hogy feladja a márkát, még akkor is, ha sokak számára a német valuta a háború utáni felemelkedés és stabilitás szimbóluma volt, és egyfajta pótidentitás szerepét is betöltötte. Mitterrand az új rendszertől azt várta, hogy az egyoldalú márkafüggőséggel szemben az új multilaterális rendszerben a német pénzügyi hegemónia megszüntethető, sőt a német pénzügyi hatalom egy transzferunió értelmében is felhasználható. Az Európai Monetáris Unió létrehozásában a Szövetségi Köztársaság még erős „hegemón" lehetett ugyan, mivel annak intézményi formáját és szabályait a német stabilitási kultúrával összhangban alakították, ám az így kialakuló rendszer működése folyamán mégis gyengült a hatalma, megfordult a számára korábban előnyös aszimmetrikus viszony, ahogy La Gloannec fogalmaz: az EMU-ban egy olyan folyamat alakult ki, amelyben a Szövetségi Köztársaság állandóan hatalmat veszít.[25] A maastrichti szabályok felpuhításában ugyanakkor nem csupán a „déli" és a délkelet-európai tagállamoknak, hanem a német pénzügyi gyakorlatnak is része volt.

Az alkotmánybíróság ítélete és a közvélemény szerepe

A belpolitikai tényezőknek különösen nagy szerepe volt abban, hogy Németország a válság kezdetén nem volt képes eleget tenni az irányában megnyilvánuló várakozásoknak. A folyamat jól mutatta a német belpolitika és az EU-politika összefonódását. Berlinnek a Görögországnak nyújtott segítségben a legnagyobb részt kellett vállalnia, s ennek megfelelően abba is beleszólást kellett kapnia, hogy milyen feltételeket támasszanak a görög kormánnyal szemben. A beleszólásnak ezt a jogát

[25] Anne-Marie La Gloannec: „The Unilateralist Temptation: Germany's Foreign Policy after the Cold War". *International Politics and Society*, No. 1. (2004). 24–25. o.

azonban nem csupán a német kormány, hanem a német adófizetők is gyakorolták, jelezve, hogy az Európa-politika jelentős mértékben a németek belpolitikája is. Ezt bizonyította az is, hogy a mintegy 700 milliárd eurós állandó európai stabilizációs mechanizmusnak (ESM) a német költségvetésből 2013-ig történő, az alap 27 százalékát kitevő arányos feltöltése a koalíciós pártoknak azt az aggodalmát vetette fel, hogy ezzel a kötelezettséggel nem marad játéktér a kormányprogramba kilátásba helyezett adócsökkentés megvalósítására.[26] A görög válság folyamán jól felismerhető volt, hogy a politika inkább követi, mintsem irányítja a közvéleményt.

A német gazdaság fejlődését aligha érhette panasz. A Szövetségi Köztársaság bruttó belföldi termékének 2009 évben bekövetkezett 4,7 százalékos csökkenése után 2010-ben elért 3,6 százalékos növekedés az egyesítés óta a legmagasabb és nemzetközi méretekben is kiemelkedő volt. Ám a gazdasági növekedés és a német gazdaság látványos exportsikerei ellenére a koalíciós partnerek közötti konfliktus – Merkel személyes népszerűsége ellenére – a kormányzati munka negatív megítéléséhez vezetett. 2009 tavaszán a koalíciós kormány belső konfliktusai mellett a görög válság belpolitikai következményei is éreztették hatásukat a kormányzó CDU-nak a Szövetségi Köztársaság legnépesebb tartományában, Észak-Rajna–Vesztfáliában elszenvedett vereségében. Merkel tudatában volt annak, hogy a jobbközép koalíció veresége a tartományi parlamentben a kormánypárti többség megszűnéséhez vezet a Bundesratban, a német parlament felsőházában.

A Görögországnak nyújtott segítség kérdése megosztotta a politikai erőket. Guido Westerwelle külügyminiszter, a kisebb koalíciós párt képviselőjeként a kemény vonal híve volt, és időről időre hangsúlyozta, hogy a rendelkezésre álló szankciók nem elegendők. Westerwelle arra utalt, hogy a tagállamok – közöttük Németország és Franciaország – kormányai ellen foganatosított deficiteljárások soha nem vezettek büntetésekhez. A vitákban felvetődött a már korábban is sokszor hangsúlyozott követelés a stabilitási paktum depolitizálásának szükségességéről, mivel a deficiteljárásokról azok az uniós pénzügyminiszterek döntöttek az Ecofinban, akik nemzeti szinten maguk voltak felelősek a túlzott hiányokért.[27] A politikai erők megosztottságát a parlamenti szavazás is jelezte. A parlamenti szavazásban ugyanis a 602 jelen lévő képviselő közül 391 a Görögországnak nyújtott segítség mellett, a Baloldal (Die Linke) ellene döntött, míg a szociáldemokrata képviselők tartózkodtak.

Merkelnek a belpolitikai tényezők között időről időre figyelembe kellett vennie a karlsruhei alkotmánybíróság már létező és jövőbeni döntéseit is. 2009-ben a maastrichti szerződéshez hasonlóan a német alkotmánybíróságnak a lisszaboni szerződés alkotmányossága ügyében is állást kellett foglalnia, miután a politikusok és jogi szakértők meglehetősen heterogén csoportja[28] keresetében világossá tette, hogy az uniós szerződés átlépte azt a határt, amelyet a német alaptörvény a szuverenitás átruházásában lehetővé tesz. Azzal, hogy a német alkotmánybíróság az európai integráció értékelésében visszatérően a német alaptörvény veszi alapul, és az EU mibenlétének

---

[26] Albrecht Meier: Bund fordert Nachbesserung des EU-Krisenfonds. http://www.zeit.de/wirtschaft/eu-gipfel-merkel-krise?page=all&print=true. 2010. március 24.

[27] Horst Siebert: „Weshalb die Europäische Währungsunion der Stabilitätspakt braucht". *Kieler Arbeitspapier*, No. 1134. (2002).

[28] A keresettel élő politikusok csoportjában volt Peter Gauweiler, a CSU parlamenti képviselője, továbbá a Franz Ludwig Graf von Stauffenberg, az Európai Parlament egykori CSU képviselője körüli szakértők és a „Die Linke" frakciója. A tiltakozók egy szélesebb köréhez tartozott Roman Herzog, aki korábban nem csupán az alkotmánybíróság, hanem a Szövetségi Köztársaság államelnöke is volt.

meghatározásában kifejti álláspontját, akarva-akaratlanul maga is az Európa-politika meghatározó szereplőjévé válik.

A német alkotmánybíróság a lisszaboni szerződést megítélő döntésében nem kérdőjelezte meg a német alaptörvény nyitottságát az integrációval szemben, ám azokat a határokat még szorosabbá tette, amelyeket a demokrácia alaptörvényben lehorgonyozódott elvei és az alapvető jogok határoznak meg. A karlsruhei bírák közvetlenül kapcsolódtak a maastrichti szerződéséről szóló 1993. évi ítéletükhöz, amely az uniót nem szövetségi államként, hanem továbbra is „Staatenverbund"-ként határozta meg, amelynek jogrendszere az államokból „levezetett". A lisszaboni szerződésről szóló ítélet sarokpontjaként a demokrácia elve szolgált. Ennek megfelelően a bírák a túl sok és pontatlanul meghatározott kompetenciáknak az unióra történő átruházásában a demokratikus elv lehetséges gyengülését látták. A bírák már a maastrichti szerződésről szóló ítéletükben is vitatták az EU demokratikus jellegét, ám 2009-ben a bíróság lisszaboni ítélete egy lépéssel ennél is továbbment, mivel azt hangsúlyozta, hogy az unió demokratikus deficitje „jelentős túlföderalizálódáshoz" (erhebliche Überföderalisierung) vezetett, melyet a lisszaboni szerződés részvételi demokráciájának elvei nem képesek ellensúlyozni.[29]

Ítéletükben a karlsruhei alkotmánybírák azt is nyomatékosították, hogy egy uniós szerződés esetében az általános jóváhagyás már nem elegendő, a német parlamentnek a szuverenitás minden egyes konkrét területen végbemenő átruházásával foglalkoznia kell. Ezzel az alkotmánybírák az európai integrációs folyamatot nem tartóztatták fel ugyan, de a német parlament integrációs felelősségét újra megerősítették.[30] Az alkotmánybíróság számos olyan területet – mint a büntetőjog, a katonai-rendőri hatalom monopóliuma, minden alapvető költségvetési döntés, valamint a kulturális és vallási ügyek – határozott meg, amelyekben a szuverenitásnak az unióra történő további átruházása nem lehetséges. Az ítélet továbbá kimondta, hogy a német alaptörvény nem nyújt a kormánynak felhatalmazást arra, hogy részt vegyen egy európai föderális állam megteremtésében. Emellett a bíróság azzal a megállapításával csökkentette az Európai Parlament legitimitását, hogy hangsúlyozta annak nem megszüntethető strukturális demokratikus deficitjét. Nem véletlen, hogy Paul Kirchoff, korábbi alkotmánybíró úgy kommentálta az ítéletet, hogy az EU-nak nem szabad egy állammá válnia, és Németország a jövőben is szuverén állam marad. Jellemző módon egy liberális francia képviselőnő arra használta fel a karlsruhei bírák ítéletét, hogy a németeket az „alkotmányos nacionalizmus" veszélyére figyelmeztesse.[31]

Egyes bírálók szerint a karlsruhei ítéletnek nem lebecsülendő következményei lehetnek a német Európa-politikában. A bíróság érvelése szerint az európai integráció a kormányközi megállapodások folyamataként fogható fel, s mint ilyen, még inkább a végrehajtó hatalmat erősítő Európa-politikát segíti elő. Ilyen módon azonban az európai nemzetállamok abban érezhetik magukat megerősítve, hogy a sokat bírált demokráciahiányból kivezető utat – Németországgal vagy Németország nélkül – inkább az uniós szerződéseken kívül eső megoldásokban keressék. A bírálók szerint az igazi veszély azonban a német Európa-politika paradigmatikus megváltozásának lehetőségében rejlik. Ez oda vezethet, hogy Berlin megválik hagyományos szerepétől,

---

29 Peter Becker–Andreas Mauer: „Deutsche Integrationsbremsen. Folgen und Gefahren des Karlsruher Urteils und die EU". *SWP-Aktuell,* No. 41. (2009). 1–2. o.

30 „Karlsruhe billigt Lissabon-Vertrag unter Auflagen". *FAZ.net,* http://www.faz.net/s/Rub99C3EECA60D84C08AD6B3E60C4EA807F/Doc~E4468D46A83D446D6B9C49C70768CD871~ATpl~Ecommon~Scontent.html, 2010. december 21.

31 Proissl: *i. m.* 16–17. o.

mint az integráció európai „motorja”, és az egyesült kontinens közepén mérsékletet tanúsító szereplővé és inkább az integrációs folyamatot „fékező kolosszussá” válhat.[32]

2010-ben a Bundestagban kapott jóváhagyás után öt professzor nyújtott be keresetet a Görögországnak nyújtott segítség alkotmányosságának kérdésében, azt hangozva, hogy ez a lépés az euró stabilitását veszélyezteti, továbbá a milliárdos támogatás uniós jogokat sért. Ezzel szemben Merkel mindent megtett annak érdekében, hogy Görögország megsegítésében az alkotmányos normák ne szenvedjenek csorbát. A szuverén adósságválság esetében ugyanis a német kancellár a feltétel nélküli segítséget a nemzeti adósságok közösségiesítésének a német alkotmánybíróság által is megerősített tilalma miatt utasította vissza. Még akkor is, ha az Európai Központi Bank görög kötvényeket vásárolt, s ebben a német kommentárok az intézmény függetlenségének elvesztését látták, a görög támogatási csomag szigorú nemzeti konszolidációs program alapján, az EU és az IMF ellenőrzésével és azzal az elhatározással került tető alá, hogy az eurózónán belül egy állandó válságmechanizmus jöjjön létre. Merkel a keményebb szabályok mellett tört lándzsát, és elutasította a német tartományok gyakorlatából ismert és kezdetben Franciaország által is támogatott „európai transzferunió” tervét, amely a „szegény” és „gazdag” tagállamok közötti újraelosztás logikájának kedvezett volna.

A görög adósságválsággal kezdődő folyamatban a közvéleménynek nem elhanyagolható hatása volt a politikai döntéshozókra. Az Európai Bizottság eurobarométer-vizsgálatai a 2010. tavaszi görög adósságválság előtt nem mutattak lényeges változást.[33] 2009 októbere és novembere között a megkérdezett németek 60 százaléka (az uniós adat 53 százalék) úgy gondolta, hogy a Szövetségi Köztársaság uniós tagsága jó dolog, és 57 százaléka a németeknek (az uniós adat ugyancsak 56 százalék) azon az álláspontón volt, hogy államuk hasznot húz a tagságból. Az unióról alkotott kép tekintetében a németek 47 százaléka (uniós adat: 48 százalék) az EU-nak alapvetően pozitív arculatot tulajdonított, míg a negatív tartományban a németek az EU-hoz olyan képeket társítottak, mint bürokrácia (37 százalék), a pénzek elfecsérlése (34 százalék), míg az uniós polgárok átlagban 20 és 21 százalékban osztották ezt a felfogást. A németek 57 százaléka nagyra értékelte az unión belüli utazás, tanulás és munkavállalás szabadságát, míg az unió átlagában az európaiak 46 százaléka osztotta ezt a véleményt.

Ezek az eredmények nem elegendők ahhoz, hogy a német közvélemény esetében az EU negatív megítéléséről beszéljünk, ám az adatok jól mutatják, hogy a Szövetségi Köztársaság első évtizedeinek megengedő konszenzusához képest egy differenciáltabb felfogás alakult ki. A görög szuverén adósságválság tetőfokán 2010. március 12. és 19. között a Franciaországban, Németországban, Nagy-Britanniában és Olaszországban készített felmérés[34] egy általános vonakodás kifejezésének a bizonyítéka volt, egyfelől az európai szolidaritás jegyében a Görögországnak nyújtott segítséggel, másfelől a bajba jutott országok támogatására irányuló „európai adó” bevezetésével szemben. Ebben az összefüggésben a németek 76, a britek 78, míg a franciáknak 47 és az olaszoknak csak 33 százaléka fejezte ki az európai szolidaritással szembeni fenntartásait. Arra a kérdésre azonban, amely a válság európai vagy nemzeti szintű megoldásának a lehetőségére vonatkozott, a válaszok már sokkal inkább megoszlottak.

---

32 Becker–Mauer: *i. m.* 7–8. o.

33 „Standard Eurobarometer”. *European Commission,* http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_arch_en.htm, 2010. április 10.

34 *Fondapol,* http://www.fondapol.org/fileadmin/uploadpdf/sondage-Europeens-face-crisis-greque-RN.Pdf, 2010. június 11.

Egy európai megoldás javára csak Németország esetében alakult ki többség (52 százalék), míg a több ország inkább a nemzeti megoldásoknak adott elsőbbséget (Franciaország 54, Spanyolország 75, Olaszország 53, Nagy-Britannia 75 százalék). Ennek a látszólag paradox magatartásnak a kulcsa a görög válság német megítélésében rejlett: a német válaszadók 78 százaléka a görög kormányt tartotta felelősnek a helyzetért, míg ezt az álláspontot más európai országok csak kisebb mértékben osztották (Franciaország 57, Spanyolország 59, Olaszország 44, Nagy-Britannia 56 százalék).

Az adatok alapján más országokkal összehasonlítva a német közvéleményt nem lehet „euroszkeptikusabbnak" vagy az EU-val szemben ellenségesebbnek tekinteni. A németek a görög válságot görögként és nem európaiként látták. Nem általában az európai integrációval, hanem azzal fordultak szembe, hogy Görögországnak nyújtsanak segítséget. Arra a kérdésre, hogy a megkérdezett európaiak készek lennének-e többet fizetni a közös Európáért és kevesebbet a nemzeti terveikért, akár a csökkentett szuverenitás árán is, a franciák 76, a spanyolok 72, az olaszok 77, ám a németek 61 százaléka mondott igent, és csak a britek 55 százaléka volt a megnövelt közös költségvetés ellen.

Végső soron a vizsgálati adatok a német lakosság körében nem erősítették meg sem egy alapvető euroszkepticizmus létezését, sem az EU-ról alkotott kép átalakulását. Ám a vizsgálati adatok mögött szkeptikusabb képhez jutunk: ha nincs is meg az intézményi vagy politikai feltétele annak, hogy az unióról szóló ellentmondásos közvéleményt és politikai vitát figyelembe vegyük, úgy az még nem jelenti azt, hogy nincs is ilyen vita. Németország része az EU növekvő politizálódásának, és ez a folyamat az EU-ról alkotott differenciáltabb kép kialakulását is magában foglalja. Az egyik kép a további integráció elősegítésének javára szolgál, míg a másik a Görögországnak nyújtott segítség elutasítását jelenti. Egyesek arra mutatnak rá, hogy ennek a vitának veszélyes potenciálja lehet: a politikai vita ugyanis politikai vezetés nélkül a félelmek, a sztereotípiák és a sérelmek kifejezésére korlátozódhat, s így egy „identitásvita" alapjául szolgálhat, amelyben a nemzeti „mi" a diffúz európai, globális „ők"-kel kerülhet szembe, s ezzel a német közvélemény követheti az euroszkeptikus országok útját.[35] Egy ilyen változáshoz azonban szükség van egy politikai vezetőre. Egyes kereszténydemokrata vélemények annak adtak kifejezést, hogy konzervatív, populista és nacionalista erők alakulhatnak ki a CDU-tól jobbra, ám egyelőre ilyen tendencia még nem látható.

Új narratívák Németország európai szerepéről, avagy régi narratívák új köntösben?

A Németország európai szerepe körül kibontakozó vita újraélesztette a már korábban ismert narratívákat, de számos esetben a régi narratívák jelentek meg új formában. A központi kérdés az Európa-politikában játszott német szerepre, továbbá az adott helyzetben arra vonatkozott, hogy vajon az egész uniót fenyegető válság feltételei között viselkedhet-e Németország a nemzeti érdekeit féltő „normális államként"?

A német vitában Jürgen Habermas úgy fogalmazott, hogy a nagyobbá váló és az egyesülés következtében önmagával foglalkozó Németország perspektívája alapvetően megváltozott. A Szövetségi Köztársaságban Schröder 1998-as hatalomra jutása óta –

[35] Stefan Seidenforf: „German Public Opinion and EU Membership". *Notre Europe…, i. m.* 31. o.

eltekintve Joschka Fischer egykori külügyminiszter személyétől – egy „normatívan leszerelt nemzedék" kormányoz, amely csupán rövid lélegzetű napi problémákkal és többé már nem az európai víziókkal foglalkozik. Ma a német elitek – így Habermas gondolatmenete – az egyesülést követően megtalált „nemzetállami normalitásukat" élvezik, azaz a „Nyugat felé vezető úton" a nemzedékváltás nyomán megszerezték demokratikus érettségi bizonyítványukat és ezt követően úgy gondolják, hogy „szabad már olyannak lenni, mint másoknak", nem szükséges „normatív európainak" lenni. Ám a kontinens közepén egy önmagára tekintő, normatívan igénytelen Németország veszélyezteti az EU status quójának a fennmaradását.[36] Habermas álláspontjával szemben ellentétes vélemények is megfogalmazódtak. Ezek szerint ha a kormányzó elitek között valamiben létezik egyetértés, úgy az abban konszenzusban rejlik, hogy a német történelem miatt a „normalitás" kevéssé élvezhető. A Habermas által „normatívan leszerelt évekként" jelzett időszakban ugyanis egy sor olyan esemény történt, amely az állításnak ellentmond: Fischer külügyminiszter ekkor tett hiábavaló kísérletet a közel-keleti konfliktusban és Irán nukleáris politikájával szemben; ekkor történt meg, hogy az iraki háborúban Schröder szakított az amerikai külpolitika irányvonalával; s Merkel kancellár éppenséggel „túlzottan normatívan" kötelezte el magát, amikor Izrael területi integritását a német államrezon részének nyilvánította.[37] Habermas gondolatmenetében azt már kevéssé lehetett vitatni, hogy az eurózóna válsága egy már régen létező, azonban elfojtott probléma tudatosulását jelenti. A szuverén adósságválság ugyanis egy befejezetlen, félúton megrekedt politikai unió „születési hibájára" hívja fel a figyelmet, nevezetesen arra a tényre, hogy egy kontinens méretű gazdasági térségben keletkezett ugyan egy közös fizetőeszközzel rendelkező belső piac, ám anélkül, hogy meglennének a tagállamok gazdaságpolitikájának és költségvetésének ellenőrzésére szolgáló európai szintű kompetenciák. Ebből következik, hogy a szankciók erősítése önmagukban nem elegendő ahhoz, hogy a teljes gazdasági és a nem teljes politikai integráció aszimmetriáinak nem szándékolt következményei kiegyensúlyozhatók legyenek. Habermas fejtegetésének bírálói ugyanakkor hiányolták a választ arra a kérdésre, hogy a demokratikus szuverenitásnak az európai intézményekre történő átruházásával miként lehet elkerülni a demokrácia korlátozását.

A Németország normatív európai szerepéről folyó vita jól mutatja a német politikában lezajló nemzedékváltás folyamatát. A Szövetségi Köztársaságot az európai történelmet közvetlen tapasztalatokból ismerő első háborús nemzedék, majd a '68-os nemzedék után Merkel személyében immár a harmadik politikai nemzedék irányítja, sőt jelen van már az a negyedik nemzedék is, amely szocializálódásának meghatározó részét már az egyesült Németországban élte át. A nemzedékváltásnak ez a folyamata arról tanúskodik, hogy az egykori vizionárius politikusokkal szemben a politika vezetését a technokraták veszik át. Ha Kohl és Merkel nemzedékét állítjuk szembe, úgy az „érzelemeurópai" („Gefühls-Europäer") az „észeurópaival" („Kopf-Europäer") állítható szembe. Merkel az uniót egy „bejegyzett egyesületnek" tekinti, amelynek az államok a tagjai. Kohl egy „európai családban" gondolkodott, s éppen az „érzelemeurópaisága" vezetett oda, hogy olyan államok is, mint Görögország a

[36] Jürgen Habermas: „Wir brauchen Europa! Die neue Hartleibigkeit: Ist uns die gemeinsame Zukunft schon gleichgültig geworden?" *Zeit.online,* http://www.zeit.de/2010/21/Europa-Habermas, 2010. május 27.

[37] Bernd Ulrich: „Nicht ohne Volk! Seine Kritik an den politischen Eliten is absurd, sein Bild von Europa autoritär – eine Entgegnung auf Jürgen Habermas". *Zeit.online,* http://www.zeit.de/2010/22/Habermas-Replik, 2010. május 31.

valutaövezet tagja lehetettek, bár sokak számára kétséges volt, hogy Athén valóban képes-e a stabilitási kritériumoknak eleget tenni.[38]

A „normatívan leszerelt nemzedék" vitája mellett egy másik narratíva a „brit példával" áll összefüggésben. A „brit" narratíva szerint az euróválságban Angela Merkel az „újmódi Thatcher" és Németország a „brit Európa-politika" útjára lépett, amely már a „különút" vagy az „egyedüli út" („Sonderweg" vagy „Alleingang") látszatát kelti, és számos kulcskérdésben a Franciaországgal szemben meglévő különbségek növekvő akadályt jelentenek az európai együttműködésben.[39] Ez a „britként" jellemezhető narratíva korántsem új, hiszen már a schröderi Európa-politika értékelésében is megtalálható volt a „felvilágosult önérdekek" gondolata, az európai és német érdekek szétválaszthatósága, sőt az uniós költségvetéshez való csökkenő német hozzájárulás jellemzéseként a „brit példára" való hivatkozás. Ám a Szövetségi Köztársaság esetében a „brit példa" számos lényeges ponton ellentmond a tényeknek és a lehetőségeknek. A szociáldemokrata kancellár az uniós költségvetés kérdésében többször szóvá is tette ugyan kritikai véleményét, de végül mindig az európai érdekeknek adott elsőbbséget, és az euroszkepticizmus Schröder kancellársága alatt is a politika tabutémái közé tartozott.[40] Német szempontból a brit példa követése más okból sem lehetséges, és nem is kívánatos. Németország ugyanis – eltérően Nagy-Britanniától – az uniós kereskedelem legnagyobb haszonélvezője, ezért egzisztenciális érdeke a belpiac és az eurózóna fenntartása. Franciaországgal és Nagy-Britanniával szemben a német politikában a nemzeti érdekek követésének a politikai rendszerben rejlő akadályai is vannak. A német politikai rendszert ugyanis nagyfokú intézményi pluralizmus jellemzi, azaz számos autonóm szereplő – mint a tartományok, a Bundesbank, az alkotmánybíróság stb. – képes volt, és ma is képes vétójogával élni, és ez időről időre korlátozhatja a központi állam hatalmát. Ezért a politikai irodalom a német államot hajlamos „félszuverénnak" tekinteni. Ezen felül Németországot nagysága és központi kontinentális helyezte „egyenlőbbé" teszi, mint a többi tagállamot, és amennyiben szűken felfogott nemzeti érdekeit nem europaizálná, és azokat több más tagállamhoz hasonlóan követné, akkor ez a fejlődés az unión belüli renacionalizálódást erősítené.[41]

Az euróválságban tanúsított német magatartás egy másik jellemző narratívája Berlin „új" Európa-politikájában egy „új neogaulle-ista Németország" kialakulásának lehetőségét látja. Ez az értelmezés az euróválság közepette a német politikusokat azokkal a francia gaulle-istákkal állította párhuzamba, akik az 1960-as években a nemzeti és az európai opció választási dilemmáival kerültek szembe, és azt gondolták, hogy egyidejűleg mind a két opció nyitva tartható. Ennek a politikának a következménye az integrációs folyamatban a „két lépés előre, egy lépés hátra" politikája volt, amely végül az integrációs folyamat lelassulásához vezetett. Az euróválság a mai helyzetet drasztikusan megváltoztatta: a valóságban ilyen opció nem létezik. A világ

---

38 Heribert Prantl: „Angela Merkel – Frau Anti-Kohl?" *sueddeutsche.de,* http://www.sueddeutsche.de/politik/deutsche-europapolitik-angela-merkel-frau-anti-kohl-1.7576, 2010. március 27.

39 William E. Peterson: „Between the Rhineland and the English Channel". *Notre Europe…, i. m.* 50–51. o.

40 Kiss J. László: „A nemzetállam nélküli integrációtól az integrált nemzetállamig. A német Európa-politika történelmi gyökerei és dilemmái". In: *A huszonötök Európái…, i. m.* 172–173. o.

41 Joschka Fischer: „Merkel und Europa. Frau Germania". *Süddeutsche Zeitung,* http://www.sueddeutsche.de/politik/2.220/merkel-und-europa-frau-germania-1.10508, 2010. március 29.

nem vár az európaiakra, hogy megoldják a saját problémáikat.[42] Ez a kiindulás azt is vitatja, hogy a Szövetségi Köztársaság az esetek többségében fájdalmas, ám Európa érdekében szükségszerű engedményeket tett volna. Ezzel szemben inkább a német álláspontot sikerült győzelemre vinni, legyen szó a közös agrárpolitikáról vagy „Európa pénztárosának" szindrómájáról. Nem kétséges, hogy Németország a legnagyobb nettó fizető (noha arányosan kisebb, mint például Hollandia), ám a német kormányok nemigen igyekeztek annak megértetésére, hogy az uniós költségvetéshez való német hozzájárulás nem olyan nagy, különösen akkor nem, ha azokat ahhoz a gazdasági és politikai nyereséghez viszonyítjuk, amelyet a Szövetségi Köztársaság az integrációs tagságából szerez. Ezért ennek a narratívának a képviselői arra hívják fel a figyelmet, hogy a német EU-politikában az újszerűséget nem annyira a „nemzeti érdekek" érvényesítése, mint inkább az unió kompetenciáinak kibővülésével a szuverenitás megosztásával szembeni ellenállás növekedése jelenti, amely hagyományosan a gaulle-ista politika jellemzője. A kérdés tehát nem a választás, hanem inkább az európai opció, nevezetesen az, hogy a „nagykorúvá" vált Szövetségi Köztársaság milyen Európát kíván, és abban milyen szerepet szán magának. Ám ennek a kérdésnek a megválaszolására Berlinben éppen úgy hiányzik a vezetői elhatározottság és a vízió, mint ahogy Párizsban és az unió többi fővárosában is.

A „globális Németország" narratívája azt hangsúlyozza, hogy a Szövetségi Köztársaság világméretekben képes érvényesíteni versenyképességéből származó előnyeit, s ennek alapján akár azt is, hogy az egyesült és megreformált Németország globális szinten a „maga útját kövesse". Ez a globális német szerepről szóló narratíva – „Németország kinövi Európát" vagy „Germany goes global: farewell, Europe"[43] – abból a premisszából indul ki, hogy Németország mint vezető exporthatalom hagyományosan a kereskedelempolitikájával helyettesítette külpolitikáját. Ám ahogy a német gazdaság növekvő mértékben Európa határain kívül keresi tájékozódását, úgy ez korántsem tekinthető Európa-ellenes magatartásnak vagy a szűk nemzeti érdekek egyoldalú érvényesítésének, hanem sokkal inkább annak a szükségszerű felismerésnek, hogy Németországnak globálisan kell cselekednie annak érdekében, hogy biztosítsa jövőjét. Ez a megközelítés nem feltétlenül jelenti Berlin európai és globális opciójának szembeállítását, mint inkább az „Európában vállalt német szerep" megváltozását az „Európáért vállalt német szerep" érdekében, ami más szavakkal a német politikának a korábbiaknál is hangsúlyosabb átmenetét jelenti a geopolitikából a geoökonómia irányában. Ez a lehetőség tehát azt is magában foglalja, hogy az európai Németországnak „motorként" kell működnie, annak érdekében, hogy az unió gazdaságát még erőteljesebben a világpiac irányában mozdítsa el, feltéve, hogy más országok is ezt kívánják, és képesek ennek érdekében nemzeti erőfeszítéseket tenni.

Az euróválságban a Németország európai szerepéről jelentkező narratívák egy sora a „német kérdés" logikáját újította fel. Az elemzések címei – „Mennyire tekinthető még európainak Németország"[44], „Miért szeretett ki Németország Európából?" –

---

42 Riccardo Perissich: „Moments of Truth – A New Neo-Gaullist Germany?" *CEPS*, http://www.ceps.eu/book/moments-truth-%E2%80%93-new-neo-gaullist-germany, 2010. június 1.

43 Ulrike Guerot: Germany Goes Global: Farewell, Europe". *Open Democracy*, http://www.opendemocracy.net/ulrike-guerot/germany-goes-global-farewell-europe, 2010. szeptember 14.

44 Ulrike Guerot: „How European Is the New Germany?". *Social Europe Journal*, http://www.social-europe.eu/2010/12/how-european-is-the-new-germany/, 2010. december 6.

önmagukért beszélnek.[45] Ez a felfogás Németországot nem egyszerűen euroszkeptikus vonásokkal ruházta fel, hanem inkább arról beszélt, hogy Németország „megcsömörlött Európától". Thomas de Mazière, német belügyminiszter külföldi tudósítókat tájékoztatva arról beszélt, hogy elmúlt az olyan idő, amikor minden nagy elképzelés Franciaország nevéhez fűződött, és a németeknek nem volt más feladatuk, mint az, hogy készségesen fizessék az európai számlát. Németország megcsömörlött attól, hogy mind többet fizessen az unió költségvetésébe, és az európai szolidaritásra hivatkozva a német adófizetők más országok mulasztásaiért vállaljanak felelősséget.[46] A kialakult helyzet számos elemzőben a németkérdés hagyományos történelmi dimenzióját idézte fel. Németország a történelemben ugyanis mindig túlzottan nagynak bizonyult ahhoz, hogy csupán az európai államok egyike legyen, ám sohasem volt elég erős, hogy a kontinensen tartós hegemóniát gyakoroljon. Az európai integráció és az Európai Gazdasági és Pénzügyi Unió (EMU) megoldani látszott ezt a dilemmát, és stabil egyensúlyi helyzetet ígért, jóllehet az EMU-ban – ha kevésbé láthatóan is – „felhígulva" megmaradt a német dominancia, és ez a közös európai valutában és a német stabilitási politika szabályait megtestesítő Európai Központi Bank (ECB) rendszerében elfogadottá is vált. Ám a maastrichti szabályok fellazulásával és a görög válsággal éppen ez az egyensúlyi helyzet látszott megkérdőjeleződni, s ezzel egyesek számára a német gazdasági és pénzügyi erőn alapuló, Maastricht előtti aszimmetria tért vissza, amelynek megszüntetése a francia politika központi célkitűzése volt.[47]

Soros György és más kritikusok arról értekeztek, hogy az euróövezet zavarai nem csupán abban keresendők, hogy az euró a politikai unió megvalósulása nélkül „befejezetlen valuta", hanem abban a német magatartásban is, hogy az unió legnagyobb és leghitelképesebb gazdasága saját preferenciáit kényszeríti a gyengélkedő tagállamokra. Ennek következtében az eladósodott tagállamokban a német stabilitási kultúrát tükröző szigorú költségvetési politika megvalósítása még sikeres is lehet ugyan, ám az antiinflációs politika egy lefelelő menő deflációs spirált hoz mozgásba, amely akadályozza a versenyképesség javulását, és növekedés hiányában a már meglévő adósság relatív súlyát tovább növeli.[48]

Német–francia kapcsolatok mint esély a válságban: egység vagy megosztottság a közös valuta útján?

Az eurózóna válságával az unió működése is megváltozott: néhány tendencia megerősödött, s ez már a korábbi időszakban is tapasztalható volt. A válság hatására a tagállamok kormányai kerültek irányító szerepbe, növekedtek az elosztási harcok a tagállamok között, ahogy ezt a 2011. évi uniós költségvetésről szóló elhúzódó konfliktus is jelezte. A nagy országok szerepe megerősödött a kisebb tagállamokkal szemben, és több döntés és kezdeményezés a tagállamok kisebb csoportjainak keretében született. Már 2008-ban, alighogy a pénzügyi válság első hulláma elérte az uniót, felismerhető volt, hogy a Bizottság szerepe gyengül, olykor mellékszereplővé válik, míg a válságra adott válasz kialakításában a nagyobb tagállamok ragadják magukhoz a

45 Proissl: *i. m.*

46 „Germany: Europe's Fed-up Sugar Daddy". *The Economist,* http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2010/05/euro_crisis_6, 2010. május 20.

47 Proissl: *i. m.* 4. o.

48 George Soros: „The Crisis and the Euro". The New York Review of Books, http://www.nybooks.com/articles/archives/2010/aug/19/crisis-euro/. 2010. december 20.

kezdeményezést. A tagállamok egyenlősége és a konszenzusalkotás egy 27 tagra duzzadt unióban már kevésbé tűnt plauzibilisnek: a nagy államok vezetői először egymással tárgyaltak, ahogy Franciaország és Németország számos esetben már a kész döntéseit tárta a többi tagállam elé. Ebben a folyamatban a bizottság és a parlament szerepe is számos esetben háttérbe szorult. Nem volt alaptalan a vélemény, hogy a brüsszeli intézmények szerepét hagyományosan erősítő Németország inkább a kormányközi gyakorlatot, ezen belül is a Franciaországgal történő közvetlen tárgyalásokat részesíti előnyben, míg Párizs a viták ellenére is az euróválság egy-egy döntő pillanatában kész volt arra, hogy a német álláspontot támogassa, s ezzel az euróövezet esetleges észak–déli megosztottságának kialakulását és Berlin elszigetelődését megakadályozza. Merkel nem csupán arra hajlott, hogy inkább a tagállamok fővárosaival lépjen közvetlen kapcsolatba, hanem arra is, hogy időnként Brüsszelben a bizottság elnökével szemben inkább Herman van Rompuy-jal, a tanács elnökével tárgyaljon.[49]

A válság kritikus pillanataiban arra is fény derült, hogy az unió két fontos tényezőnek, a szükséges vezetőképességnek és szolidaritásnak is híján lehet. Az eurózóna új tagjaként Szlovákia elutasította, hogy részt vegyen a görög mentőcsomagban, s ez jól mutatta a döntéshozatal bonyolultságát. Ezzel együtt Párizsban és még inkább Berlinben növekvő kritika volt tapasztalható a Bizottsággal szemben. E szerint a Bizottság túl sok területre terjeszti ki hatalmát, és a válság idején nem képes a hatékony vezetésre. A Bizottság ezzel szemben azt hangsúlyozta, hogy feladata a többi között a versenypolitika és a belpiac rendje feletti őrködés, jóllehet ez a gyakorlat egyes területeken olykor a nagy tagállamok érdekeit érintette érzékenyen. A Bizottság megerősítette, hogy feladata a jövőben is az európai érdekek előmozdítása, ám minél gyengébb, annál nagyobb a veszély, hogy a kormányok az unió hátrányára saját érdekeiknek adnak elsőbbséget.[50] Az euróválságban újra bebizonyosodott, hogy a német–francia együttműködésnek központi szerepe lehet, ám ebben a helyzetben már nem a hidegháborúban megszokott munkamegosztás a meghatározó, amelyben Németország pénzügyi és gazdasági hatalmát Európa rendelkezésére bocsátotta, míg Franciaország „politikai ernyőt" és ezzel legitimációt nyújtott a bonni politika számára.

Párizs motivációit számos vonatkozásban a német egyesülést követő geopolitikai dinamika határozta meg. Az EU és a NATO keleti bővülésével Németország centrális geopolitikai helyzetbe került, és ez Párizs nézőpontjából Berlin befolyási szférájának növekedését jelentette. Az unió átalakult a francia kontinentális dominancia kizárólagos eszközéből a globális német ambíciók eszközévé.[51] 2010-ben a német–kínai gazdasági kapcsolatok mintegy 50 százalékkal növekedtek, és a schröderi korszakban különösen szembetűnők voltak a német Ostpolitiknak a Közép-Ázsiát magában foglaló törekvései, éppen úgy, mint Berlin Oroszország európai szerepét támogató erőfeszítései. Sárközy válasza a geopolitikai átrendeződésre a Mediterrán Unió létrehozása volt, amely a Párizs és Bonn közötti konfliktus forrásává vált. Sárközy a francia elnökséget használta fel a terv elindítására, és az 1995-ben megalapított barcelonai folyamat felújításáról beszélt, jóllehet a két elképzelés lényegesen különbözött egymástól. Az EU és az észak-afrikai, valamint közel-keleti államok közötti együttműködést célul kitűző barcelonai folyamat

---

49 Katinka Barysch: „The Political Consequences of the Euro Crisis". *Centre for European Reform Bulletin,* htttp://www.cer.org.uk/articles/74_barysch.html, 2010. október/november.

50 Charles Grant: „The Strategic Consequences of the Euro Crisis". *Centre for European Reform,* http://www.cer.org.uk/articles/article_grant_europesworld_autumn10.html, 2010. augusztus.

51 „France vs Germany: The Rivalry Heats Up". *the Trumpet.com,* http://www.thetrumpet.com/?q=4900.3181.0.0, html, 2008. március 6.

ugyanis minden tagállam számára nyitott volt, míg a Mediterrán Unió egy Franciaország vezetésével kialakítandó geopolitikai tömb kialakításával volt egyenértékű. Végül Berlin nyomására Párizs módosította a tervet: a Mediterrán Unió az EU egészébe integrálódott, és így a csatlakozásra minden tagállam előtt nyitva állt az út, habár ebben a térségben Franciaországnak a történelemből származó komparatív előnyei kezdettől fogva nyilvánvalók voltak.

A 2010-es gazdasági és pénzügyi válság Németország vezető szerepét erősítette meg az Európai Központi Bank és az eurózóna meghatározó gazdasági és pénzügyi kérdéseiben. Franciaország a világpolitikai geometriában megőrizte ugyan politikai súlyát, ám Európában Németország bizonyult olyan de facto vezetőnek, amely a gazdasági és pénzügyi politikai választások körét meghatározza. Ennek azért volt jelentősége, mert Párizs a kooperáció kényszerei mellett a német újraegyesítés után is hangsúlyozta a két ország közötti rivalizálás tényét, valamint az „egyenlő partnerség", illetve az „egyenlőtlenségek egyensúlya" elvének érvényességét. Amikor 2008 szeptemberében kitört a pénzügyi válság, az uniós elnökséget éppen betöltő francia államfő nem volt rest, hogy magához ragadja a kezdeményezést. Gordon Brown brit miniszterelnököt Párizsba hívta a kialakult szükséghelyzet megtárgyalására. Sárközy gazdaságuk élénkítésére szólította fel a tagállamokat, és nyíltan bírálta Merkelt, mert míg Franciaország hozzálátott gazdasága élénkítéséhez, addig a német kancellár habozott, és végül nem követte a francia politikát. Elnökségük alatt a franciák joggal mondhatták, hogy ők határozzák meg az unió politikájának ütemét, ám 2010-ben, az euróválság kibontakozásával, az egyensúly Németország javára billent. Párizsnak tapasztalnia kellett, hogy a Németország gazdasági és pénzügyi hatalma az európai pénzügyi rendszerben megkerülhetetlen. 2010 őszén a francia elnök és a német kancellár Deauville-ben tartott találkozóján elért eredmény a keményebb szabályokon és az állandó válságmechanizmuson alapuló berlini álláspont elfogadását tükrözte. Párizs a lisszaboni szerződés megváltoztatásának kérdésében ugyanakkor a kis államokkal szemben Merkel mögé állt, és ezzel megakadályozta, hogy Berlin az eurócsoporton belül egyedül maradjon. A válság kezdetén a kis országok heves tiltakozás ellenére Párizs Berlinnek azt a törekvését is támogatta, hogy a notóriusan deficites országokkal szemben a szavazati jog időleges felfüggesztésének a szankciójával is élni lehessen.

Az euróválság természetesen a francia és a német álláspontok közötti különbségekre is fényt derített. A vitás kérdések azonban nem annyira a hiányzó politikai akaratot, mint inkább a különböző beállítottságokat tükrözték, amelyek a történelemre, valamint strukturális és kulturális okokra vezethetőek vissza, s mint ilyenek, jellegüknél fogva gyorsan nem változnak, sőt a maguk módján mindegyiknek megvan a maga legitimitása is. Ezek az álláspontok nem csupán összeegyeztethetők, hanem egymást ki is egészítik, sőt az ellentétes álláspontok a mindkét országon belüli vitákban is megtalálhatók.

Párizsban és Berlinben már magának az uniónak a szerepét is eltérő hangsúlyokkal ítélik meg. Francia nézőpontból az EU-nak gazdaságpolitikai szereplőként abban a helyzetben kell lennie, hogy egy sor területen képes legyen a beavatkozásra, s ennek érdekében megfelelő eszközökkel és intézményekkel kell rendelkeznie. Német szempontból az uniónak elsősorban a gazdaságpolitikai rendszer kereteit (Ordnungpolitik) kell biztosítania, és szereplőként olyan szabályozó politikákat kell megteremtenie, amelyek az ilyen keretek kialakítását, illetve azok fenntartását célozzák (versenypolitika, szubvenciók ellenőrzése, költségvetési stabilitás). Franciaországnak az aktív uniós gazdaságpolitika melletti állásfoglalásában az a sajátos republikánus politikamodell jut kifejezésre, amely a gazdasággal szemben a politika

primátusát hangsúlyozza, és a gazdaság modernizálásának felelősségét az interveniáló államra ruházza. Ezzel magyarázható, hogy Párizsnak mindig nehezebbnek bizonyult az autonóm intézmények (az államtól független központi bank, kartellhatóságok stb.) létezését elismernie. Az 1980-as évektől a francia kormányok megkísérelték az uniót mind több eszközzel és kompetenciával felruházni, és ilyen módon az unió aktív gazdaságpolitikájával kompenzálni azt, amire egy nemzetállam már nem volt képes. Ezzel szemben az EU kiterjesztett gazdaságpolitikai kompetenciájával szembeni német fenntartások gyökerei a szociális piacgazdaság modelljében rejlenek, amely a gazdasággal szemben a politika szerepét meglehetősen tartózkodóan ítéli meg. A német politikamodell a legkülönbözőbb autonóm szereplők – központi állam, tartományok, szociális partnerek, érdekcsoportok stb. – együttműködésén alapul.

Egy másik, az euróválságban kirobbant vita témája a német „exportmodell" francia bírálata volt. A franciák a német „exportmodellben" az európai partnerekkel szemben a nemzeti jóléti szempontokat előnyben részesítő egoista politika megnyilvánulását látják. Szerintük a németek az eurónak köszönhetik az erőfölényt: a közös pénz ugyanis meggátolja, hogy az egyes tagállamok leértékeléssel védekezzenek a leszorított német árakkal szemben. Berlin a közös pénz alapján hatalmas kiviteli többletet halmoz fel az euróövezet tagállamaival, s ezzel az aszimmetrikus exporttal gyakorlatilag tönkreteszi ezeket a gazdaságokat.[52] Ezt a kritikát a németek mint egy sikeres gazdasági modell alapjait érintő közvetlen és abszurd támadást utasítják vissza, hangsúlyozva, hogy az eurózónából való kilépéssel az adott valuták leértékelése azok drámai elértéktelenedéséhez vezetne és mindez egyáltalában nem enyhítené az érintett államok adósságválságát. A németek kiválása az eurózónából legalább ennyire drámai lenne, hisz a pénzügyi unió előtti időszak tapasztalatai időről-időre azt mutatták, hogy a nemzeti valuták leértékelésének gyakorlata Németországban az exportot korlátozó jelentős felértékelődést és ezzel a munkanélküliség növekedését idézi elő.[53]

A francia bírálat továbbá azt is hangsúlyozza, hogy a béremelések ellen ható politikával Németország európai partnerei hátrányára növeli versenyképességét, és ez a belső keresletet fékező költségvetési politikával kapcsolódik össze, amely hatalmas kereskedelmi mérlegtöbblethez és ezzel akut egyensúlytalanságokhoz vezet Berlin és uniós partnerei között. Német részről ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy versenyképességük nem annyira a bérköltségekben meglévő előnyökön, mint inkább az olyan minőségi, nem a költségekhez kötött versenyelőnyökön alapul, mint a vonzó termékpaletta, a szektorális és földrajzi specializálódás, az innovációképesség, a diverzifikált ipari szerkezet és a teljesítőképes középvállalati szektor létezése.

A két ország arra a kérdésre is egymástól eltérő válaszokat ad, hogy egy valutaunió milyen hatással van a költségvetési politikákra. Franciaország várakozása a gazdaságpolitikai koordinációra és bizonyos növekedéspárti voluntarizmusra vonatkozik, míg Németország inkább egy olyan szabályozó rendszer fontosságát hangsúlyozza, amely a tagállamok szilárd pénzügyi politikáját biztosítja. A szuverén görög adósságválság során Párizs a hangsúlyt a válságkezelés szükségszerűségre helyezte, és ennek középpontjába egy „európai valutaalap" megteremtése került. Ebben a felfogásban azok az érvek játszottak szerepet, hogy egyetlen állam fizetésképtelensége

---

52 Vö. Vezető nélküli világ. Emmanuel Todd Oszama bin Ladenről, a német gazdaság dominanciájáról, az euró börtönéről és Sarkozy patriotizmusáról. Magyar Nemzet. 2011.május.7. 29.o.

53 Vö. Helmut Schmidt: ...aber die Währung is gut. Wir haben keine Euro-Krise, sondern eine Krise der Europäischen Union. ZeitOnline. http:www.zeit.de/2011/19/Europa-Finanzkrise?page=all&print= true.html, 2011. május 6.

az eurózóna egészére kihatással van, és egy mentőalap puszta létezése is elegendő elrettentési eszköz lehet a spekulatív akciókkal szemben. A két állam között a görög válság kapcsán további különbség volt fellelhető abban, hogy egy tagállam költségvetési problémái esetében Németország hangsúlyozottan a lisszaboni szerződésre hivatkozva elutasította a szolidaritási kötelezettséget. A német álláspont nagy súlyt helyez a valutaunión belüli lehetségeses költségvetési problémák megelőzésére. Németország konkrétan azt javasolta, hogy a jövőben a nemzeti költségvetési tervezeteket egy előzetes vizsgálatnak vessék alá. Berlin továbbá annak is kifejezést adott, hogy fizetésképtelenség esetében legitim, ha az érintett tagországokat a szükséges szabályoknak vetik alá. Párizs a gazdasági kormányzás szabályainak kiterjesztését elsősorban az eurózónára, míg Németország a nem eurótagállamokra is fontosnak tartja, annak érdekében, hogy az uniós támogatások legnagyobb fogadói országai az infláció-defláció régi szokásaival felhagyva a költségvetési fegyelem útjára térjenek, s ezzel egy olyan Európa jöjjön létre, amely a leginkább megfelel a költségvetési stabilitás Németországban uralkodó kultúrájának. A görög válság egy további vitapontját az Európai Központi Bank szerepe képezte, pontosabban a frankfurti banknak az a döntése, hogy a valutaunió egy tagállamának állampapírjait felvásárolja. Francia részről hangsúlyozták, hogy Európát nem szabad megfosztani attól a lehetőségtől, amely az amerikai és brit gyakorlatban már megszokott, nevezetesen attól, hogy a pénz- és értékpapírpiacok spekulatív feszültségeit a központi bankok felvásárlással mérséklik. Német részről ebben a lépésben az állami adósságok „monetarizálását" látták, s ez a német tudatban komor történelmi emlékeket hívott életre. Az álláspontok változását jól mutatta, hogy Franciaország a stabilitási paktum – és annak szigorításának – szükségszerűségét elismeri, s Németország sem utasítja el az euróövezet megerősített gazdasági kormányzásának fontosságát. Berlin korábban sokáig attól tartott, hogy egy európai gazdasági kormány az Európai Központi Bank ellensúlyaként annak függetlenségét fenyegetheti, s ezzel azt a politikai befolyásolásnak szolgáltathatja ki.[54]

A francia és a német álláspontok közötti különbségek nem antagonisztikusak, hanem inkább komplementerek. A két ország egyetért abban, hogy a szuverén adósságválságot esélyként az eurózóna integrációjának mélyítése érdekében kell felhasználni, azaz a közvetlen tűzoltáson túl a Stabilitási és Növekedési Paktum szabályainak szigorításával a szorosabb gazdasági koordináció, a gazdasági kormányzás útján kell továbbhaladni, kiegészítve a pénzügyi uniót a gazdasági unióval. Az EU 2011. februári csúcsértekezletén Angela Merkel és Nicolas Sárközy egy hatpontos „versenyképességi paktum" tervét terjesztette elő, amely a közösségi szabályrendszert az eurózóna tagállamainak eddig olyan tabunak számító területeire is kiterjesztette, mint az egységes vállalati nyereségadó, a nyugdíjkorhatár, az államadósság alkotmányban rögzített korlátozása és a béreknek a termelékenység szintjéhez való igazítása. 2011. március 12-én az eurózóna 17 tagállama az időközben „euró-plusz-paktummá" átkeresztelt együttműködésben megállapodott a költségvetési, adó- és szociálpolitikák szorosabb összehangolásában és egy szigorúbb szankciókat maga után vonó stabilitási programban.

A lisszaboni szerződés módosításának keretében a költségvetési fegyelemről és a makrogazdasági egyensúlyról szóló hatos jogszabály elfogadása azt jelenti, hogy a deficites tagállamokra kiróható büntetések szigorúbbá válnak, és azokra már sokkal korábban sor kerülhet, mint eddig. Az új stabilitási paktum összehangolt reformokat

[54] Pascal Kauffmann – Henrik Unterwedde: „Verlorene Konvergenz? Deutschland, Frankreich und die Euro-Krise". *Bundeszentrale für politische Bildung*, http://www.bpb.de/popup/popup_druckversion.html?guid=PYKKNP&page=1. Letöltés ideje: 2011. február 23.

követel az eurózóna tagállamaiban, és hatékonyabb megelőzést ígér az adósságdinamika megfékezésében. Az állami kiadások nem emelkedhetnek gyorsabban, mint a potenciális növekedés.[55] A 2013-tól az EU állandó válságmechanizmusának alapját képező mentőalapot (EFSF) a jelenlegi 250 milliárdról 440 milliárd euróra emelik, és növelik a mentőalapnak nyújtott garanciákat annak érdekében, hogy nemzetközi piacokon könnyebben juthassanak kölcsönökhöz, és így Görögország és Írország mellett az eurózóna más gyengélkedő országainak támogatására is mód nyíljon. Az uniós vezetők a Görögországnak nyújtott hitelek alacsonyabb kamatában és a kölcsönök futamidejének meghosszabbításában is megállapodásra jutottak, míg Írországnak azt a kérését elutasították, hogy a társasági adó 12,5 százalékra történő emelése alól felmentést kapjon. Merkel joggal hangsúlyozta, hogy az eredmények fontos üzenetnek tekinthetők az euró stabilitása melletti politika elkötelezettségéről.[56]

Az „európaktum" tartalmában és nyelvezetében nem nehéz felfedezni az „eredeti anyag", a német pénzügyminisztérium megfogalmazásait – s általában a német modellnek európai modellként történő megerősítését –, nem kevésbé azt a szándékot, hogy Németország a gazdasági kormányzás rendszerének támogatásával a szélesebb politikai unió irányába kívánja előmozdítani az európai integrációt.[57] Ám még akkor is, ha az eurózónához való csatlakozás lehetősége minden állam számára nyitva áll – sőt a keleti bővülés államai előtt a csatlakozás szerződéses kötelezettség is –, az eurózóna szorosabb intézményesítése erősítheti az eurócsoporton kívüli tagállamoknak a „kemény magról" történő leszakadását, újraélesztheti a két- vagy többsebességű unió kialakulásáról szóló vitát.[58] A szakszervezetek és számos, az adósságválságban érintett ország, arra hívták fel a figyelmet, hogy a bértárgyalások centralizálása a német és francia rendszerben megszokott magasabb bérek rendszerének kedvezne, míg a szegényebb országok elvesztenék az olcsóbb munkaerejükből származó versenyképességi előnyeiket. További kérdés, hogy a német részről az állandó válságmechanizmusokban vállalt nagyobb pénzügyi elkötelezettségért megkövetelt politikai feltételek, közöttük a szabályok és szankciók, hatékonyságukban akkor is kielégítők maradnak-e, ha a válságnak vége van. Ezzel a várakozással szemben az elemzőt óvatossá tehetik az eurócsoporton belüli versenyképességi különbségek, de még inkább s tagállamok közösségi támogatását kizáró no-bail-out záradék korábbi megsértése. Egyes megfigyelők azt is kérdésesnek tartják, hogy a gazdasági kormányzás intézményesülésének szintje elegendő-e ahhoz, hogy a pénzpiacokon az eurózóna gyengélkedő országai ne legyenek kényszerítve arra, hogy kockázati felárakat fizessenek.

---

55 Ha az érintett tagállam a normatív előírásokat nem teljesíti, akkor GDP-je 0,2 százalékának megfelelő összeget kell letétbe helyeznie, amely a költségvetés sikeretelen szanálása esetén büntetéssé változik. A 60 százalékát meghaladó adósság esetében az érintett államnak a tényleges adósságszint és a maastrichti referenciaérték közötti különbséget évente egy huszadával kell csökkentenie. Egy 80 százalékos állam adóssággal rendelkező ország esetében a 20 százalékos különbség kiegyenlítése évi egyszázalékos csökkentést tesz kötelezővé.

56 EU leaders boost bailout fund, agree on euro pact.Published on EurActiv.http://www.euroactiv.com/en/print/euro-finance/eu-leaders-boost-bailout-fund-agree-e... 2011.március 19.

57 Anatole Kaletsky: „Paris und Berlin spielen Brüssel zu". *Presseurop,* http://www.presseurop.eu/de/content/article/496441-paris-und-berlin-spielen-bruessel-zu, 2011. február 9.

58 The divisiveness pact. Plans for closer economic integration in the euro zone could cause trouble. March 10th 2011. From the print edition.http://www.wconomist.com/node/18330371/print. 2011. március 16.

Az európai ügyek francia minisztere, Laurent Wauquiez hangsúlyozta, hogy a válság során az álláspontok összeegyeztetését és végső soron a megegyezést nem Merkel kényszerítette a francia félre, ám azt is elismerte, hogy a válságban Németország fontosabb partner lett, mint azelőtt volt. Három évvel korábban az elnöki székbe került Sárközy még azt gondolta, hogy a német–francia kapcsolatok egy kibővülő unióban már nem annyira kizárólagosak, és Párizsnak lehet más szorosabb szövetségese is. Egy francia politikus úgy fogalmazott, hogy Németországot sokáig úgy kezeltük, mint olyan országot, mint amelynek csak el kell fogadnia a francia elképzeléseket. Ennek vége lett, s ezért a francia politikának új utakat kell találnia annak érdekében, hogy Párizs fenntartsa befolyását Európában.[59] A 2010-es válság feltételei között számosan inkább a német és francia viszonyban meglévő aszimmetriáknak tulajdonítanak nagyobb szerepet. Jackson Jones, a német politika amerikai megfigyelője arról írt, hogy a mai Németország már nem gondol annyit a német–francia párosra mint Európa motorjára. A két háború öröksége a németek számára próbakő marad, de már nem az első vonatkozási pont. Ezért egy új narratívára lenne szükség, s nem arról, hogy honnan jön Franciaország és Németország, hanem arról, hogy hova megy a nagy európai terv részeként. Ám ennek világos megfogalmazása, egy közös Európa víziója a Rajna egyik oldalán sem látható.[60]

Nem kétséges, hogy az euróválságban Párizs Berlin juniorpartnere volt, ám 2010 novemberében a francia-brit védelmi együttműködésről aláírt megállapodás azt jelezte, hogy a globális katonai képességekkel rendelkező két európai hatalom kooperációjuk útján nem csupán katonai költségvetéseik csökkenését kívánja kompenzálni, hanem Németország gazdasági hatalmát is egy új európai hármas egyensúlyi rendszerben. 2011 márciusában a líbiai válságban a Biztonsági Tanácsban a tartózkodás politikáját választó Szövetségi Köztársasággal szemben a Kadhafi-elleni légtérzárlat fő kezdeményezője a Nagy Britanniával szorosan együttműködő francia elnök volt, akinek környezetében úgy jellemezték Párizs törekvéseit, hogy az euró ugyan német-francia ügy, ám az európai védelmi politika francia-brit irányítás alatt áll, de ami a legfontosabb: az európai főszerep Franciaország kezében van.

Az EU geopolitikájának további átalakulása, az állandóan növekvő periféria és szűkülő centrum viszonya ugyancsak az a kérdés, amely minden korábbinál jobban próbára teszi a francia–német vezetőképességet. A huszonhetek Európájával új játéktér keletkezett, amelyben a francia–német megállapodások már nem minden esetben elég erősek ahhoz, hogy hosszú távon politikát diktáljanak: a két ország közötti egyetértés egy kibővült unióban nem jelenti magától értetődően azt, hogy a többieknek is egyet kell érteniük, sőt a kis országok ellenállása növekedhet a már eddig is tapasztalható „francia–német direktóriummal" szemben.[61] Nem kétséges, hogy a német–francia egyetértés nem minden a mai Európában, ám német–francia egyetértés nélkül sok minden nem lehetséges Európában. Az euróválság a maga módján az egyetértés

---

59 „France Loses Ground to Germany. Power Shift". *The Economist*, http://www.economist.com/node/17675940/print, 2010. december 9.

60 Jackson Jones: „The French–German Dialogue I: Berlin Wants a New Narrative Based on Europe's Future, Not Its Past". *The European Institute*, http://www.europeaninstitute.org/August-September-2010/the-french-german-dialogue-i-berlin-wants-a-new-narrative-based-on-europes-future-not-its-past.html, 2010. augusztus–szeptember.

61 Alain Frachon: „The French–German Dialogue II: Paris. Trying Redefine France's Status". *The European Institute*, http://www.europeaninstitute.org/August-September-2010/the-french-german-dialogue-ii-paris-trying-to-redefine-frances-status.html, 2010. augusztus–szeptember.

kényszerének is bizonyult, ahogy ennek Merkel és Sárközy a 2011. évi davosi világgazdasági fórumon kifejezést adott, jelezve, hogy az euró több mint egy valuta, az euró Európa hatvan év békéjének és jólétének alapja.

„Vezetésre ítélve":[62] Berlini köztársaság mint „normatív európai", avagy „lábujjhegyen járó elefánt"?

Az uniónak a görög szuverén adósságválságból kibontakozó válságában bebizonyosodott, hogy Németország, mint az unió legnagyobb gazdasága és pénzügyi hatalma, a 21. század elején sem viselkedhet úgy, mint a tagállamok egyike, ha úgy teszik, nem lehet olyan „normális" állam, mint a többi. Az okok Németország strukturális gazdasági hegemóniájában és a német gazdasági és pénzügyi modellben, valamint a berlini köztársaság történelmi örökségében rejlenek. Németországnak az unió gazdaságában és pénzügyi rendszerében betöltött kivételes szerepe a különböző német kormányokat időről időre arra kényszerítette, hogy „akaratuk ellenére" de facto vezető szerepet vállaljanak. Ha Berlin az európai pénzügyi rendszerben visszavonulna a vezetéstől, akkor elvesztené azt a lehetőséget, hogy az eurózóna államainak költségvetési és gazdasági politikáját ellenőrizze, és saját érdekeinek is megfelelő szabályokat kényszerítsen ki, s ebben az esetben nem lenne képes arra, hogy a rendszerből hasznot húzzon.

Németország a válságban arra lát esélyt arra, hogy a lisszaboni szerződés módosításával olyan új intézmények és szabályok jöjjenek létre, amelyek szükséghelyzetekben elkerülhetővé teszik az unilaterális lépések kényszerét. Az alkotmányválság kudarca után Berlin számára az euróválság nyitotta meg a lehetőséget arra, hogy az unió tehessen egy lépést a gazdasági és szociális föderalizmus (újra)élesztésével a politikai unió irányába, s az intézményekben meglévő hatalmát és az intézmények által megvalósuló befolyását érvényesítse. Ám a politikai unió irányába tett lépések elmélyíthetik az eurózónán belüli és az azon kívül eső államok közötti különbségeket, s újraéledhet a két- vagy többsebességű unióról szóló vita. Az euróválság jól mutatta, hogy egyidejűleg léteznek a német vezetőképesség iránti igények, ám a német dominanciával szembeni fenntartások is. A német politikai és akadémiai elit egy része ezért hangsúlyozza, hogy amíg az EU-ban ilyen érzések és magatartások vannak, addig fennáll a veszély, hogy Németország elveszíti hitelességét, amely éppen az unió jövőjének alakítása szempontjából nélkülözhetetlen. Emellett az állandóan növekvő periféria és egy zsugorodó centrum perspektívájában jóval nehezebb eltervezni az unió fejlődési irányait, és a belpolitikai kényszerek, valamint a Franciaországgal összetettebbé váló viszony mind nehezebbé teszi a német kormányok számára is az európai napirendek megfogalmazását.

Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy az eurózóna 2010. évi válságát kirobbantó okok a válság után is fennmaradnak, mivel máról holnapra a valutaövezet dél-európai tagállamai és Németország közötti makrogazdasági egyensúlytalanságok, a versenyképesség és a stabilitási kultúrák közötti különbségek nem szűnnek meg, nem szólva az eurózónán kívül eső kelet- és közép-európai tagállamok helyzetéről. További kérdés, hogy a 2013-ra előirányzott állandó pénzügyi alap, a gazdaságpolitikák koordinálása és a költségvetések ellenőrzése elégséges lesz a gazdaságpolitikai és pénzügyi stabilitás fenntartására, s a szabályok szigorítása kiállja-e a gyakorlat próbáját. 2011 májusában a CSU főtitkára, Alexander Dobrindt úgy nyilatkozott a Münchner

62 Morisse-Schilbach: *i. m.*

Merkur című lapnak adott interjújában, hogy az Athénnak nyújtott mentőcsomag ellenére a görög helyzet egy év után sem lett jobb. Merkel ugyancsak 2011 májusában egy Meschede-ben rendezett pártrendezvényen - az unió gyengélkedő déli tagállamaira utalva - kevésbé ékesszólóan az euró védelmében megismételte a davosi világgazdasági fórumon tett kijelentését, hangsúlyozva, hogy egyidejűleg nem lehet a közös valutát és az egymástól radikálisan különböző jóléti rendszereket fenntartani.[63]

Berlinnek a jövőben is különleges felelősség van annak érdekében, hogy Európát egybetartsa, megakadályozva az eurózóna „északi" és „déli" megosztottságának polarizációját és a kívül eső országok leszakadását, nem kevésbé saját társadalmában az euróellenes mozgalom vagy párt kialakulását.[64]

Ha Berlin számára a „normatív európai" szerepe az intézményeken belül és az intézmények által továbbra is a megfelelőnek tartott magatartás, az sem hagyható figyelmen kívül, hogy Németország az egyesülés óta fokozatosan, de mind határozottabban érvényesíti érdekeit, olyan módon, ahogy az francia és brit részről megszokottnak számít. Németország vezetői egy 27 tagú unióban már magától értetődően nem állíthatják, hogy minél inkább európaiak vagyunk, annál inkább németek, így azt sem, hogy „ami Berlinnek jó, jó az EU-nak is és vice versa". Az Európai Központi Bank tartózkodó pénzpolitikája, a szigorú takarékossági kurzus Németországnak és az unió magországainak előnyére szolgál, míg a közösség peremállamainak reformtörekvései számára nem mindig tekinthető előnyösnek. A német kormány látványosan utasította vissza a Bizottságnak azt a javaslatát, amely a versenyképességben élen járó országok „megbüntetésére" irányult, hangsúlyozva, hogy a gyengébbeknek kell erősebbekké és „nem az erősebbeknek kell gyengébbekké válniuk".[65] Berlin az energiapolitika és az Oroszországhoz fűződő kapcsolatok alakításában is érvényesíti befolyását az EU-ban. Mindez nem jelenti azt, mintha az unióhoz való tartozás általános érzését a politikai elit és a lakosság többsége megkérdőjelezte volna, ám kétségtelen, hogy Németország Európa-politikája pragmatikusabbá és valamiképpen mégis csak „normálisabbá" vált. A német EU-politika sokkal közvetlenebbül német belpolitika, mint bármikor korábban. Nem állunk messze azoktól a véleményektől, amelyek úgy fogalmaznak, hogy Németország egy „posztromantikus Európában" eltávolodott európai szerepének „romantikus" felfogásától.[66] Berlin gyakorlatias és üzleti alapú megállapodásokat köt, amelyekben a belpolitikai tényezőknek és a korábbiakhoz képest a költség-haszon megfontolásoknak nagyobb szerepük van. Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a nemzedékváltással a német történelem az európai integrációban már nem az a kizárólagos hajtóerő, mint amilyen korábban volt. Egy nosztalgiától mentes és válsággal sújtott Európa a víziók helyett mindinkább az érdekekről és az érdekpolitikáról szól, s a szolidaritás és a vezetői

---

63 Judy Dempsey: Merkel Criticizes Welfare Systems in Southern Europe. http://www.nytimes.com/2011/05/21/world/europe/21iht-merkel.html?_r=1&ref=glo...2011.05.21.

64 Vö. Can Angela Merkel hold Europe together? March 10th 2011. From print edition. http://www.economist.com/node/18332786/print.2011.március 16. Schäuble warnt vor Gründung einer Anti-Euro-Partei.Welt.On-line.http://www.welt.de/politik/deutschlan/article11410807/Schaeuble-warnt-vor-Gruen.2010.december 15.

65 Vö. Rainer Brüderle német gazdasági miniszter kijelentése. „Euro-Krise. EU will zu wettbewerbsfähig Länder bestrafen – Deutschland wehrt sich". *Focus online,* http://www.focus.de/politik/weitere-meldungen/euro-krise-eu-will-zu-wettbewerbsfaehige-laender-bestrafen-deutschland-wehrt-sich_aid_596072.html, 2011. február 2.

66 Vö. Guérot: „How European is the New Germany?", *i. m.*

szerep vállalására való készség Berlin számára a jövőben sem könnyű kérdés. Ám az euróválsággal bebizonyosodott, hogy Berlinnek nincs más választása, mint „előre menekülni", és a nagyobb tehervállalásért több szabályt és több politikai uniót követelni.

Ha a német vezetés mind Németország, mind az európai partnerállamok számára érzékeny kérdés is, Berlin, mint az unió legnagyobb gazdasága, nem térhet ki a vezető szerep vállalása elől. A válságra adott német reakció jelezte, hogy Berlin tudatában van a kikényszerített vezető szerepnek, még akkor is, ha még mindig nem természetes reflex, amikor felhasználja gazdasági hatalmát. Ahogy Almut Möller ironikus metaforájában találóan írja: „a mai Németország valóban tudja, hogy egy elefánt, de nem kíván ártani a fűnek. Kedveli az elképzelést, hogy olyan valami, mint egy lábujjhegyen járó elefánt, és éppen ez az a tanulság, amelyet a jövőben Németországnak el kell sajátítania, mivel elefántnak lenni azt jelenti, hogy a fű védelmezésének is megvannak a korlátai, és ez néha azt is jelenti, hogy Németországot nem mindenki kedveli… A jövő Németországa újra szembekerülhet saját történelmével, sőt még húsz évvel a fal leomlását követően is az EU nehéz munkájának jelentős része még mindig a múlt beismerésében és meghaladásában rejlik."[67]

(A tanulmány a szerző a *Külügyi Szemle* X. évf. 2011/1 számában 33–71. o. megjelent írásának bővített változata)

[67] Almut Möller: „A Tip-Toing Elephant: Germany in the European Union Twenty Years on". In: *Forging the Future of Germany and Europe. Reflections on 20 Years of German Unification* (szerk. Wolfgang Ischinger, Josef Joffe, John Kornblum, Almut Möller, Mary Elise Sarotte, és Robert B. Zoellick). Washington: American Institute for Contemporary German Studies at Johns Hopkins University, 2010. 28. o.